

(77)

תפקידים:

חסיבה: אורקול.

תק-חסיבה: האקט.

לש תפקיד: לחסיבה סכבן.

לחסיבה: ראשון.

תוכן:

13/6/1990 - 14/11/90

15/1/1990 - 5/1/90

לחסיבה:

לחסיבה:

[Redacted]

לחסיבה
[Redacted]

סך: 65

להתקין 2.

[בסוף מתקין חסיבה 7].

לחסיבה

ארכיון בן-זיון

חט'קה: אורי-קולי.

אג-חט'קה: האילנה.

ש-תיק: ג'הייק ססבן.

חט'קה: 77

חט'קה: 65 נה.

13.6.90

המ"ס 7 מאונית: ניל-און

III

ראיון עם סטפן גראייק

- ת. ... וכמה יצאו ל
- ש. כן.
- ת. ככה שמבחינה זו העניין של דרכונים ואשרות היה ב... טוב, אנחנו עזרנו בזה, אבל זה היה מספר זעום, כי פה עוד לחכות לאשרות ולחכות לדרכון והכל ביחד, בו בזמן שבבריחה יכולנו להוציא במשך כמה ימים את מי שחיכה, בריכודים שלנו.
- ש. אז מה בעצם היתה המטרה העיקרית של המשרד הארץ-ישראלי, אם לא לצרכי עליה או יציאה, והם היו כל כך זעומים כפי שאתה אומר?
- ת. טוב, אבל באלה היה צריך לעסוק. גם במעט הסרטיפיקטים שהגיעו, מעט מאוד, אני לא זוכר כמה, אבל את זה את יכולה גם למצוא בארכיון, אני לא זוכר כמה, אבל גם בסרטיפיקטים מועטים צריך היה לטפל כדי להשיג דרכון וסידור ליציאה. אבל אלה היו מעטים. המשרד הארץ-ישראלי אחר-כך, הוא נסגר אחר-כך, אבל כשפעל... במשרד הארץ-ישראלי אנחנו הכינו גם רשימות למשרד הפנים מי צריך לקבל דרכון... זה כבר היה קצת יותר מאוחר, כאשר היו ישראליות. אבל גם באלה צריך היה לטפל, באלה שקיבלו סרטיפיקטים או לאשרות אחרות. לא היו רבים, אבל גם בהם צריך היה לטפל. אחר-כך זה הפך להיות כבר מוסד של אשרות ישראליות עם הקמת המדינה. זה כבר יותר מאוחר.
- ש. אני רוצה קצת לגעת בן-גוריון. הוא ביקר את המחנות העקורים בגרמניה ב-45'. שמעתם על הביקורים שלו?
- ת. כן, ברור.
- ש. כשהיית בפולין, שהוא ביקר בגרמניה?
- ת. כן, ברור ששמענו. ודאי. אנשים שלנו נסעו לגרמניה וחזרו, גם מבחינת מסירת ידיעות כך שהינו בקשר הדוק עם המחנות בגרמניה. הם היו כולם אנשים שלנו, שאנחנו לא עזבנו אותם. ביקרנו גם אצלם. כך שידענו.
- ש. הם נפגשו גם עם בן-גוריון?

- ת. אם נפגשו עם בן-גוריון אני לא יכול להגיד לך עכשיו, אני לא זוכר, אבל בן-גוריון נפגש עם הוועד היהודי המרכזי.
- ש. במחנות.
- ת. הוועד ישב במינכן. הוא נפגש אתם. ביקר במחנות, אבל נפגש עם יכיל, אבל גם עם הוועד היהודי שהיה מורכב משארית הפליטה שישב במינכן. הוא נפגש אתם. אבל פרטים יותר את תמצאי במקומות אחרים.
- ש. בקשר לבן-גוריון בגרמניה כן. אני שאלתי בהקשר ליהודי פולין, כשהם עוד בפולין. זאת-אומרת, למצב של יהודי פולין, מה היה בעצם...
- ת. טוב, אני אגיד לך.
- ש. הוא יצר איזשהו קשר? הוא היה מעורב או מצא איזשהי מעורבות שלו ב...?
- ת. הוא היה מעורב רק בעניין ההעפלה וביקר בגרמניה, אבל זה נגע לאנשים שהיו בגרמניה אבל לא בפולין.
- ש. זהו, זה בדיוק מה שאני שואלת.
- ת. לא, לא בפולין.
- ש. היתה לו הרי גם איזשהי תכנית לבקר בפולין.
- ת. כן, אבל לא ביקר.
- ש. הוא לא ביקר.
- ת. לא. לא ביקר.
- ש. אני יודעת שהוא לא ביקר.
- ת. אבל אחרים. פה יש גם על ביקורו של הרב שעשה עבודה חשובה מאוד, הרב הראשי של ישראל, אביו של הנשיא.
- ש. כן, אני יודעת.
- ת. ופה יש עליו, אני מצטט אותו, גם פגישות שהיו לנו אתו.
- ש. אתם ציפיתם שבן-גוריון יבקר בפולין? היה לכם חשוב שדווקא הוא יבקר בפולין?
- ת. תראי, זה קשה להגיד. כמובן שהיינו רוצים. אבל ביקרו כל כך הרבה. ביקר טבנקין וגלילי ויגאל אלון וקול ומפלגות אחרות

וקורץ. אני מדבר על כל המפלגות. טוב, הייתי מקבל אותו כמובן
יפה, אבל...

ש. זה כן. אבל אם לא ראיתם איזשהי חשיבות מיוחדת שדווקא בן-
גוריון יבקר בפולין?

ת. טוב, היה חשוב שיופיע אצלנו, היינו רוצים. הוא יכול היה גם
להופיע באספות וזה חשוב היה, אבל לא הגיע. אני נפגשתי אתו
בחוף-לארץ.

ש. איפה נפגשתי אתו?

ת. נפגשתי אתו בלונדון. אחר-כך ב-46' ישבנו הרבה בבזל בזמן
הקונגרס, בסוף 46', בדצמבר 46'.

ש. כן.

ת. טוב, אז היו לנו מאבקים קצת מבחינה זו, בין מפא"י לאחדות
העבודה.

ש. זהו. זאת הנקודה שרציתי גם כן לגעת בזה קצת.

ת. אני כותב על זה, היה לי מפח נפש בקונגרס. מצד אחד, בן-
גוריון וגולדה ושרת. אני חליתי מזה. מצד שני, בר יהודה,
וגלילי וציזלינג, את יודעת בין מפא"י ואחדות העבודה. אני לא
רציתי להגדיר את עצמי, ובן-גוריון אמר: "אם אתה לא מגדיר אז
אתה אחדות עבודה". אמרתי: "לא נכון". אני באמת לא הגדרתי את
עצמי עד אמצע 47', אבל אמרתי: בפולין תשב מפלגה מאוחדת.
והיא נשארה, אבל אחר-כך בגלל מפא"י שהתקיפה אותנו בצורה
כזאת והוציאה אותנו מאיחוד עולמי, אז לא היתה לנו ברירה, אז
הגדרנו את עצמנו לאחדות עבודה.

ש. זאת היתה החלטה שלכם?

ת. שלנו.

ש. בפולין.

ת. כן.

ש. לא קבלתם הוראה מהארץ?

ת. לא, אנחנו לא פעלנו לפי הוראות. אנחנו אמרנו: אתם צריכים
להתאחד אחרת... אנחנו רוצים להיות בקשר גם עם מפא"י, גם עם
אחדות עבודה. כלומר עם הארגונים העולמיים, איחוד עולמי זה

ואיחוד עולמי זה. אבל מה הכריע? אני כותב את כל זה. הכריע היחס החברי והלבבי של אנשי אחדות העבודה והלחץ הגס יותר, זאת-אומרת פחות חברי מצד מפא"י. גם זה הכריע אצלנו. אבל אנחנו הכרענו והגדרנו את עצמנו בעצמנו באמצע '47, כמה חודשים אחרי הקונגרס הציוני. בקונגרס הציוני חליתי מזה, מהלחצים של אנשים. שכבתי במלון ולא באתי איזה יומיים לקונגרס כי לא יכלתי כבר לסבול. זה דרך אגב.

ש. לא, זה לא דרך אגב, זה חשוב מאוד.

ת. אז בן-גוריון לחץ וגולדה לחצה ושרת לחץ, נוישטט, כל המנהיגות של מפא"י, מצד שני בר יהודה וגלילי ויגאל אלון וציזלינג. בר יהודה וציזלינג בעיקר. הם בכוח הכניסו אותי על חשבון אחדות העבודה לועד הפועל הציוני, אבל אני התעלמתי מזה ואמרתי: אנחנו ממשיכים להיות לא מוגדרים. אבל אחרי כמה חודשים זה כבר הגיע...

ש. ובכלל, כל הרגשות בקרב שארית הפליטה. כל הבעיות של הפעילות והאחדות, איך הם הרגישו עם זה?

ת. קודם כל אנחנו כעסנו על דבר אחד, שהפרוק היה באוגוסט '42. בזמן הגרושים אנחנו נלחמנו והיינו במצב כזה, אז מתפלגים.

ש. אתם ידעתם על הפלוג בגטו?

ת. ידענו קצת יותר מאוחר, לא ב-'42, ידענו קצת יותר מאוחר כי בכל זאת הגיעו איזה ידיעות. ידענו על זה ב-'43 אני חושב. אבל אחרי המלחמה אמרנו כל הזמן שאנחנו לא מכירים בפילוג. אנחנו צריכים להיות מפלגה מאוחדת ולשמור על קשר עם שניהם. בישראל או בארץ-ישראל כל אחד יגדיר את עצמו, אבל לא בפולין. בפולין אנחנו מפלגה מאוחדת. וזה החזיק מעמד ב-'45, ב-'46 ומחצית '47. שנתיים וחצי נלחמנו בשיניים כדי להישאר לא מוגדרים.

ש. טוב, אני חושבת שבינתיים זה פחות או יותר מכסה.

ת. ...עם שרויץ גלויות. שלחנו פה ושם.

ש. ממש בדואר?

ת. כן. גלויות. שרויץ היתה ניטרלית אז אפשר היה.

ש. כן? דואר גרמני או דואר פולני?
ת. דואר פולני. ברור שהגרמנים העבירו את זה לשוויץ וקבלנו גם גלויות משוויץ. אבל הכל גלויות. והנוסח היה ברמזים. אם למשל באשור מאת, אז אנחנו אמרנו ששם שתרגמנו את זה לעברית נמצא בביתנו. כאילו שבאיזה עיירה. דוגמה אני נותן.

ש. גלויות לגטו התקבלו?

ת. כן. רגע, זה היה גם ביתר, אבל בעיקר אחר-כך בצד הארי. אבל הגיעו גלויות. לא מכתבים רק גלויות והיה לנו קשר בהתחלה, גם לפני הקמת הגטו. אבל עם לונדון זה היה הקשר העיקרי, אז זה דרך האלחוט של המחתרת הפולנית, שגם הם, השלטון שלהם של מהגרים, השלטון הפולני היה בלונדון. שלטון ממשלת הגולה. אז המחתרת הזאת היתה קשורה עם ממשלת הגולה, היתה חליפת מכתבים. חליפת המכתבים ישנה בספרו של ניישטט, רובם מגטו ורשה. זה הופיע בשתי מהדורות, אחת ביידיש ואחת בעברית. זה יש בספריות.

ש. המכתבים.

ת. בספר שלו, הוא קיבל אותם מלונדון ויש שם חלק גדול של המכתבים, חליפת מכתבים, וגם קיבלנו כסף שבאמצעות המחתרת הפולנית, הם העבירו חומר גם בצניחה לילית במקומות מסוימים למחתרת וקיבלנו גם עזרה כספית, לא מספקת, אבל עזרה כספית שרוב הכסף הלך לעזרה ליהודים מוסתרים שאנחנו חילקנו. היינו חייבים גם חלק מהכסף להשתמש לקניית נשק לקראת המרד. הכל לא מספיק, אבל חלק הגיע. זה היה הקשר עם ארץ-ישראל.

ש. אק'א שימשה המקשרת בעצם.

ת. כן. זה היה הקו המקשר העיקרי דרך אק'א שהעבירו את המסרים שלנו ללונדון וקיבלו תשובות מלונדון.

ש. ועם ג'נבה זה היו רק

ת. כן.

ש. עכשיו, עם משרד הארץ-ישראלי בקושטא היה לכם קשר?

ת. עם קושטא היה קשר הרבה פחות. לא כל כך פנו אלינו כי בעיקר היה ג'נבה. ג'נבה ולונדון. זאת-אומרת בעיקר, ג'נבה. קושטא

פחות. הם התחשבו בכל זאת בשוויץ, ממש ניטרלית. הגרמנים אני מתכוון.

ש. אבל בצורה לא חוקית, מקושטא לא הגיע אף פעם שום דבר?
ת. בצורה לא חוקית היה פעם איזה גוי שהגיע. הגיע איזה מכתב, אנחנו ענינו, אבל לא היה מגע מתמיד. זאת-אומרת, לא באופן קבוע.

ש. את השם של האיש הזה אתה זוכר?
ת. לא, של האיש הזה לא, הוא גם לא יגיד לך שום דבר כי זה היה מקרה שגוי הגיע עם דרכון, אני חושב תורכי, אבל זה היה רק אפיזודה. העיקר זה היה בהתחלה שוויץ, אחר-כך עבר הכל לונדון.

ש. לא הגיע אף פעם שום שליח מהארץ?
ת. לא, שליח לא. אבל הקשר היה טוב עם לונדון.
ש. היה קשר קבוע מתמיד.

ת. כן, טוב, הם שלחו מכתבים, אנחנו שלחנו מכתבים והמכתבים ישנם וזה היה מסודר הרבה יותר כי המחתרת הפולנית היתה הלא בקשר עם ממשלת הגולה, אז לא היתה לו את הבעיה להעביר. הם העבירו להם את ההוראות שלהם אז לא היתה בעיה של קשר עם לונדון. זה היה עיקר הקשר.

ש. הם לא יצרו בעיות בהעברת...
ת. לא, לא יצרו בעיות. הם היו כפופים לממשלת הגולה. ממשלת הגולה התייחסה אליהם בסדר, כך שמבחינה זו היה קשר עם ממשלת הגולה בלונדון, של אנשים שלנו שהיו בלונדון. ככה כשהם הביאו מכתבים הם מסרו לנו ואנחנו מסרנו להם והם העבירו. כך שמבחינה זו הקשר היה בסדר.

ש. היתה לכם איזשהי ידיעה על כל מיני תכניות הצלה שהיו כמו תכנית ברנדט וניסיונות הצלה של יהודי סלובקיה, טרנסניסט וכל מיני דברים שהיתה מעורבת בהם סוכנות בזמן המלחמה, לא לאחר מכן.

ת. כן, ברור שבזמן המלחמה היה דבר אחד ויחיד ששלחו לנו, יש לי אפילו הצלום הזה של הודעה לרשימת אנשים לנסוע למחנה ויטל... ש. בצרפת.

ת. כן. לחילופי אנשים. כי הם חשבו שהגרמנים יהיו אמינים ויחליפו ויתנו לנו להגיע למחנה ויטל בדרום צרפת כדי שאפשר יהיה להציל את האנשים במקום, נדמה לי שהבעיה היתה של חליפת שבויים גם שלהם.

ש. שבויים גרמנים?

ת. כן, שבויים גרמנים. כך הם פרשו את זה - הגרמנים, והם הודיעו שהנה זה מקום של יציאה מהכיבוש הגרמני.

ש. באיזה שנה זה היה?

ת. זה היה, אם אני זוכר, אז זה היה ב-43'.

ש. עוד לפני המרד?

ת. זה היה אחרי המרד.

ש. אחרי המרד.

ת. כן. בערך בקיץ '43. היתה לנו בעיה מה לעשות. אז אנחנו במחתרת החלטנו שלא נוסעים. לא אני ולא יצחק צוקרמן ולא צביה, והחלטנו ביחד שלא נוסעים.

ש. מי הציע לכם את זה, הגרמנים?

ת. לא, הרשימה הגיעה מג'נבה והגרמנים - אספו את האנשים האלה במלון בוורשה, ואנחנו לא האמנו לגרמנים אז לא עשינו. אנחנו היינו ברשימה, גם אני וגם חברי, ואמרנו שלא. אבל יצחק כצנלסון החליט שכן ונסע עם הבן ועוד אנשים נוספים, ואחר כך נתן הק, אם את שמעת את השם...

ש. כן.

ת. הם כן הצטרפו למלון הזה ובמשלוח הביאו אותם אמנם לויטל אבל אחר-כך לאושוויץ. נתן הק ברח מהרכבת והיה בארץ אחרי המלחמה. ויצחק כצנלסון עם הבן הושמדו באושוויץ. אנחנו לא יעצנו. החלטה של כל אחד לחוד. אנחנו בינינו החלטנו, אנשי המחתרת, לא מאמינים לגרמנים ולא הולכים. ומי שהסכים ללכת אז הלך. לא אסרנו על אף אחד ולא החלטנו בשביל האחרים, כל אחד החליט

בעצמו. אבל הקבוצה המצומצמת שלנו, של אנשי המחתרת, קבענו לעצמנו שלא.

ש. על נסיונות אחרים לא שמעתם? נסיונות אחרים של הצלה, שלא בפולין, לא שמעתם אז.

ת. לא. אנחנו רק עשינו דבר אחד, החל מ-41' שלחנו כמה אנשים להונגריה מתוך ידיעה, ידענו שבהונגריה הגרמנים לא נכנסו, אז שלחנו קבוצת אנשים שלנו לבדוק את הדרך, והגיעו להונגריה לבדוק את הדרך. בדרך, כלומר עברו את הגבולות דרך צ'כיה להונגריה, וחלק הסתתר ונשאר בחיים, אבל לא קבלנו סימן שאפשר לשלוח. אבל אחרי הקבוצה הראשונה כבר ידענו שגם הונגריה לא בטוחה. אבל שלחנו גם נשים: יסה קוננסקי ומפרוד חברה אחת נמצאת עוד, יש אחת שהיתה בקבוץ פרוד, בעלה נפטר אבל היא נמצאת בפרוד, והקבוצה הזאת אחדים נשארו בחיים והסתתרו ויותר לא שלחנו, זה היה רק מבצע קטן, כדי לבדוק את הדרך אם אנחנו יכולים גם להמשיך בדרך זו לצאת להונגריה. אבל טוב שלא יצאו.

ש. היו לכם אבל ציפיות מהישוב שהם יכלו לעשות איזשהי עזרה?

ת. ציפיות. ציפיות היו, אבל לא התגשמו. ציפיות היו. אנחנו דרשנו למשל יותר כספים, לדוגמה, כדי לעזור יותר ושיוכלו אנשים להסתתר אצל פולנים. גם נחוץ היה לנו לקניית נשק, צריך היה לקנות בכסף רב. אני באף מקום לא מאשים את היישוב, אם כי אני יודע שגם בן-גוריון וגם אחרים אמרו: קודם כל ארץ-ישראל. וצריך לדאוג להמשך הקיום וכו' וכו'. רק אחר-כך דאגה לאירופה. עצם הדבר שרק בסוף 44' נשלחו הצנחנים. לא יודע מה היה קורה אילו היו שולחים שנתיים קודם, בודאי זה היה מועיל, אבל אני באף מקום, לא בספרים שלי ולא בנאומים לא מאשים את המוסד ולא מאשים את היישוב. היה ישוב קטן וכו' וכו', אבל יש לא טענה, אבל אי-שביעות רצון מהתנהגות ראשי היישוב.

ש. עכשיו אנחנו נעבור אחרי השואה.

יכול להיות שגם בזה אתה נוגע, כי פה יש שאלות שנוגעות לבריחה.

ת. על הבריחה יש לך הרבה.
ש. מה שטוביה ביקש לשאול, אז יכול להיות שיש כאן או במקומות אחרים. בכל אופן במקומות אחרים יותר. אבל מה שידוע לך זה על ההנהגה של הבריחה, הארגון, המסלולים, שמות של הפעילים המרכזיים.

ת. יש הכל פה. במיוחד אני דאגתי לפעילים הראשונים של הבריחה.
ש. אז גם על זה אנחנו נעבור.

ת. כן, ואחר-כך אני אוכל להוסיף לך.
ש. בקשר למחנות העקורים בגרמניה. כאשר היהודים מפולין הגיעו למחנות העקורים, מי היו שם המנהיגים, המדריכים הפעילים, יהודי פולין או ממקומות אחרים, שליחים?

ת. אנחנו שלחנו חלק מהאקטיבה שלחנו למחנות בגרמניה. קודם היה רומניה ואחר-כך לגרמניה. אז שלחנו חלק מהפעילים שלנו לגרמניה כדי שידאגו לעולים בפוטנציה, לאלה שעברו את דרכי הבריחה מפולין לגרמניה. מוזכרים פה גם המנהיגות, היא היתה ברובה המכריע יהודי פולין, גם אחדים מליטא. גם השמות מוזכרים. כך שאלה היו בקשר הדוק אתנו, אני גם בקרתי פעמיים או שלוש במחנות וקימנו שם גם אספות והם היו פעילים גם בקשר לועדה האנגלו-אמריקאית, קיימו גם הפגנות וכו' וכו', כך שהפעילים היו שלנו, שאנחנו שלחנו.

ש. הפגנות במחנות.
ת. במחנות כן. כאשר הגיע הועדה האנגלו-אמריקאית לבדוק אם צריך לאשר סרטיפיקטים, רשיונות כניסה לישראל.

ש. איך הם הגיעו מליטא? דרך הרפטריאציה?
ת. לא. מליטא הם הגיעו... חלק הגיע דרך פטריאציה, אבל חלק הגיע בעוברם את גבולות וילנה לפולין עוד לפני הרפטריאציה, ומפולין שלחנו אותם לגרמניה.

ש. ב-45?
ת. ב-45. על הפטריאציה... חלק הגיע עם הרפטריאציה, חלק קטן בסוף '45, אבל הפטריאציה ההמונית התחילה בפברואר '46.

ש. מי הם היו אלה מליטא, פעילי תנועות חלוציות?
ת. פעילי תנועות חלוציות, פעילים של מפלגות שונות. בעיקר אני מוכרח להגיד שהיה פועלי ציון צ.ס., כלומר מה שנקרא עבודה. הפעילות היתה הכי גדולה בפולין של המפלגה הזאת. אבל גם התנועות החלוציות, גם מפלגות שהיו פעילים לפני המלחמה, ואלה הפכו מיד לפעילים ולקחנו אותם מיד לפעילות בפולין, וחלק מהם שלחנו עם זרכי הבריחה לגרמניה כדי להנהיג אותנו לדאוג גם בקשר עם המוסדות וגם לדאוג לצרכים שלהם וכו'. כך שלא שלחנו אנשים סתם וצרפנו תמיד... קבענו בהסכמה של אנשים, למעשה, שאפסיק את הפעולות בפולין ושלחנו אותם לגרמניה כדי להיות פעילים שם ולנהל את הפעילות הציבורית-הציונית במחנות.

ש. כשאתה אומר 'שלחנו', למי אתה מתכוון? אליך ו...
ת. למי אני מתכוון? אז אני מתכוון, למעשה, לכל המפלגות, אם כי אני אישית שלחתי את אנשי העבודה והחלוץ, אבל שלחנו בתאום גם מיתר המפלגות וגם מה שנקרא ציונים כלליים, היו גם אנשים ממזרחי. זה בעצם הגופים העיקריים.

ש. זה היה גוף מתאם? אתה מתכוון לגוף שהנהיג את הבריחה וניהל אותה?

ת. כן, את הבריחה, אבל חוץ מזה היתה קיימת כעין, זה לא נקרא הסתדרות ציונית, זה היה במסגרת המשרד הארץ-ישראלי, אז היו פגישות של כל המפלגות הציוניות.

ש. במסגרת המשרד הארץ-ישראלי.

ת. כן. תקופה מסוימת, בתקופה האחרונה אני הייתי יו"ר שלה, אבל במסגרת הזאת אנחנו סיכמנו דברים יחד. או למעשה, אני יכול להגיד אחרת, היה קיים ועד יהודי של יהודי פולין, הועד המרכזי, ואנחנו היינו בו, והקשר עם המפלגות הציוניות היה הדוק בניגוד עם אנשי ה , זאת-אומרת הקומוניסטים. אז היה לנו קשר מתמיד עם המפלגות הציוניות, גם במסגרת המשרד הארץ-ישראלי וגם במסגרת של הועד היהודי הכללי בו היו גם ה'בונד' וגם... צריך להגיד אחרת: הקומוניסטים וה'בונד',

ה'בונד' היה חלש, הקומוניסטים רצו לשלוט, ואז היתה לנו כעין קואליציה של המפלגות הציוניות.

ש. אבל הבריחה תואמה או התנהלה תחת החסות של המשרד הארץ-ישראלי?

ת. לא. המשרד הארץ-ישראלי בתקופה מאוחרת יותר כן, בתקופה של 1947-48 כן. לפני כן הבריחה היתה נפרדת, זה רק של הגופים... טוב, תנועות הנוער בעיקר וגם המפלגות הציוניות.

ש. זה הגוף שתיאם את ה... .

ת. כן, הוא מתאם.

ש. מי היו בעצם הפעילים המרכזיים. המקומיים או השליחים?

ת. לא, המקומיים כמובן, שליחים הגיעו יותר מאוחר, הגיעו בסוף '45, כאשר ניהלנו את הבריחה בעצמנו. אנחנו הקימונו את הבריחה, כבר התחלנו בינואר, כבר שלחנו אנשים לבוקרשט והקימונו את הנקודות הראשונות.

ש. דוד שלי נסע בדרך הזאת מינואר '45.

ת. כן? מה היה שמו?

ש. מונוביץ'.

ת. הוא נמצא ב... .

ש. כן, הוא בתל-אביב עכשיו. הוא היה בנוער הציוני, הוא היה בנוה איתן.

ת. יכול להיות שהכרתי אותו, אני לא זוכר כרגע, אבל השם אומר לי משהו. אז הקימונו את הנקודות הראשונות. באיזה תנועה הוא היה?

ש. אני חושבת שהוא היה בעקיבא.

ת. אז היה בקרקוב כנראה.

ש. הוא היה בקרקוב, אבל בגטו הוא היה בצ'נסחוב.

ת. בצ'נסחוב בגטו. אז אשתי מכירה אותו ודאי כי היא מצ'נסחוב, היתה במחנה. אבל בקרקוב היה קבוץ של עקיבא. ככה שמבחינה זו אנחנו ניהלנו את העבודה במשך כל '45. השליחים עזרו לנו כשהגיעו בסוף '45 והיו צריכים לכסות אותם מכיוון שאז הם היו, למעשה לא באו כשליחים, שליחים בשבילנו, בשביל הפולנים,

אבל לא בשביל השלטונות. היה צריך לתת להם שמות אחרים וכו' וחברי מפלגה, הכנסנו אותם למפלגה. כך שמבחינה זו הם עבדו ב-46' - השליחים. שנה אחת היו, כי בפברואר עזבו ואנחנו המשכנו.

ש. פברואר 47'?

ת. כן.

ש. נחזור רגע לתקופה הראשונה, כשעוד לא היו שליחים. אתה אומר שמינואר-פברואר התחילה פעולת הבריחה. מאיפה השגתם כסף או סרטיפיקטים אם היה צריך. לא היה לכם עדיין קשר עם הארץ בתקופה הזאת.

ת. כן. טוב, הקשר אתם, אבל הקשר העקרי היה בין משה אוורבוך-אגמי שהיה ראש הנציגות של הסוכנות בבוקרשט, שם הוא פעל עוד קודם, אנחנו שלחנו גם שליחים לשם, ואני ב-9 למאי, אני זוכר את התאריך כי זה היה גמר המלחמה, אני נסעתי לשם לבדוק את דרכי הבריחה וגם קבלתי כסף מהג'וינט והבאתי מהג'וינט לפולין. קבלנו כספים מהג'וינט כאילו לפעולות קבוצי הכשרה וכו' וכו', כי לבריחה אסור היה להם לתת, אבל השתמשנו. הם ידעו את זה, הג'וינט היה אתנו בקשר הדוק.

ש. הג'וינט ידע.

ת. כן, אנשי הג'וינט בפולין ידעו. בחוץ לארץ הסתירו את זה קצת בגלל האנגלים וכו'.

ש. ממתי פעל הג'וינט בפולין?

ת. הג'וינט פעל בפולין כבר בהתחלה. גוז'יק שהיה מנהל הג'וינט, שהוא נשאר מתקופת המלחמה, היה שייך לשארית הפליטה. אבל הוא נפל, נהרג אחר-כך ב-46' במטוס בפראג. כתוב על זה. אז היינו בקשר אתו, הוא היה ידיד טוב, היה לי קשר טוב אתם. הוא נתן לי, למשל, שופרה פתק...

ש. שופרה זה צופן.

ת. כן. צופן לג'וינט בבוקרשט ומשם הבאנו, יחד עם המלווים שלי, מלוות למעשה. מצד אחד היתה מלווה אחת ומצד שני מלווה שניה

ובתחתית של מזוודה היה הקשר. עברנו דרך הגבולות לדרכי הבריחה.

ש. ולפני זה מי הכניס סכום כסף? אמרת שהיית במאי.
ת. אנשים שהיה להם כסף, ואנחנו לקחנו גם כסף לבריחה מאנשים שהיה להם כסף ונתנו להם פתק לסוכנות בארץ שיחזירו להם.

ש. מאנשים שהיה להם כסף בפולין?

ת. כן, בפולין, שבמקרה היה להם כסף, לא היו רבים, בגלל שתי סיבות: קודם כל נחוץ היה לנו כסף. מצד שני, היו מקרים שהתנפלו וכו' ועם כסף לעבור יש בקורת ואם תופסים מישהו שלא יהיה להם כסף מיותר. השאירו כסף, הם קבלו פתק מאנשי הבריחה בגבולות, בקרוב בעיקר, וקבלו בחזרה. זה היה מסוכם עם הסוכנות, קבלו בחזרה מהסוכנות. זה היה הכסף הראשון, לא מספיק, אבל מהג'וינט קבלנו יותר.

ש. התנהלה גם איזושהי יציאה לגאלית בתקופה הזאת? סרטיפיקטים?

ת. לגאלית טוב, יש בעיה אחרת. אחרי הפוגרום בקלצה ב-46', אני קבעתי פגישה עם שלטונות הצבאיים. ראש המודיעין הצבאי היה ידיד שלי, אגב יהודי, גנרל קומה, אני מזכיר אותו גם מה שקרה אתו. ואחר-כך נקבעה לי פגישה עם שר ההגנה והלך אתי יחד גם יצחק צוקרמן, ואנחנו במקום אמרנו להם: "אנחנו צריכים חומר של יציאה אחרי מה שקרה בקלצה וכו'". הוא אמר לי בסוף: "אילו הייתי במקומכם הייתי עושה אותו דבר למולדת". טוב, זה נמשך כמה חודשים, ואז היתה יציאה לגאלית מבחינה זו, יש פה חלק שאני כותב על זה: יציאה לגאלית לעליה בלתי-לגאלית. נדמה לי שכך אני קורא לזה. ואז קבלו הוראה בגבולות לתת לעבור לנו, הצבא שהיה בגבולות, קבלו הוראה לתת לנו לעבור, ואז היתה יציאה לצ'כיה ומצ'כיה לגרמניה, כבר בלתי-לגאלית. זאת-אומרת, כמו קודם. כי עם הגרמנים לא היה לנו סידור, אבל מפולין יציאה היתה במשך כמה חודשים, מסוף יולי עד פברואר יציאה ליגאלית.

- ש. אבל היתה גם יציאה עם דרכונים?
- ת. לא. דרכונים היה רק לבודדים שאנחנו השתתפנו. למשל, אני הייתי צריך להיות בכנס בלונדון או בישיבה בפריז אז קבלתי דרכון ויכלתי לצאת. אבל זה בודדים, גם אחרים.
- ש. אבל היו יהודים שקבלו סרטיפיקטים לארץ-ישראל ופולנים נתנו להם לצאת?
- ת. אני לא זוכר שהיו בכלל... סרטיפיקטים היו למעשה רק בשביל אנשי המחנות. אני לא זוכר שהיו בפולין סרטיפיקטים.
- ש. רק במחנות שבגרמניה?
- ת. כן.
- ש. לפולין לא.
- ת. מפולין אני חושב שלא. היה מספר זעום מאוד ושניצלנו אותם לאנשים זקנים יותר. כן, מספר זעום מאוד.
- ש. וטיפול בזה מהמשרד הארץ-ישראלי?
- ת. כן. ואז, על סמך זה היו... אגב, זה היה מספר קטן מאוד. בהשוואה לעשרות אלפים, אנחנו הוצאנו מפולין למעלה מ-200,000 איש, אז זה היה דבר זעום.
- ש. באיזשהו מקום קראתי שבמשרד הארץ-ישראלי גם עסקו בהשגת דרכונים או בזיוף דרכונים או בזיוף אשרות כדי לאפשר להוציא אנשים עם דרכונים כאלה או אחרים.
- ת. טוב, זה היה בתקופה יותר מאוחרת, כאשר הפטיקו לנו את היציאה החופשית. אז הם אמרו: "כשיהיו לכם אשרות אז ניתן להם לצאת". אז אנחנו השתמשנו באשרות פנמיות או אחרות כדי להשיג דרכון ולצאת באופן לגאלי. אבל זה היה יותר מאוחר. למעשה זה התחיל ב-47'. אחרי, לא הפסקה, אנחנו המשכנו לשלוח...

23
111
16 ק"מ

מחשבות: נילי אלרין

9.12.1990

ראיון עם סטפן גראייק

ש. ... שאלות, מה שנקרא מטעם המכון בקשר לבן-גוריון, ולא רק לבן-גוריון, שטוביה פרילינג ביקש ממני לשאול אותך, זה גם כן...

ת. לפקולטה למדעי רוח או מדעי יהדות?

ש. לא, זה מדעי רוח.

ת. מחלקה?

ש. להיסטוריה.

ת. מי הדיקן?

ש. הם כל פעם מתחלפים, אני כבר לא זוכרת. עכשיו הדיקן של מדעי הרוח...

ת. טוב, לא חשוב. אני אשאל את ציגלמן.

ש. אני חושבת שמישהו ממחשבת ישראל עכשיו דיקן.

ת. טוב, לא חשוב.

ש. זה גם כן שאלות שהם, מה שנקרא, שאלות הבהרה אחרי שטוביה קרא מה שכתבת בספר.

ת. מי קרא?

ש. טוביה פרילינג שהוא מנהל הארכיון שלנו, מארכיון של שדה בוקר והוא סיים עכשיו עבודת דוקטורת על עמדתו של בן-גוריון לשואה.

אתה מוכן לחזור, ברגע שהתחלת עם הבלדרות.

ת. בלונדון, ליד ממשלת 'קול לגולה' היה ועד הצלה של הישוב היהודי, של הסוכנות בעיקר. שם לימן היה יו"ר, הנציג היה אשר רייך שכבר היה אתי בקשר מכתבים. כאשר ממשלת הגולה בלונדון העבירה כספים לאנשים שלהם בפולין, כי בפולין היתה במחלת נציגות של ממשלת הגולה והזרוע הצבאית היתה אכ"א, אז הם העבירו דרכם כספים גם בשבילנו. הבלדרים היו או אנשים פולנים שבדרכונים מזויפים או איכשהו הגיעו לפולין או בצניחה, היו כמה מקרים של צניחת, זריקת לא תמיד אנשים, אבל גם חבילות למקום שקבעו, כי היה קשר אלחוטי איתם, הם היו הבלדרים, דרכם

קבלנו כסף מאירופה. חבילות, למשל, ומכתבים קבלנו מג'נבה ששם ישבה נציגות הסוכנות ושם היה חיים פזנר ונתן שוולב וד"ר זילברשיין בתקופות שונות. הם שלחו גם לנו ויזות לדרום אמריקה כדי לנסוע ל , אבל מעט מאוד השתמשו, יצחק כצנלסון השתמש עם בנו...

ש. הוא הגיע לאפריקה.

ת. כן.

ש. אבל איך הם שלחו את המכתבים והחבילות?

ת. המכתבים היו בדרך-כלל כגלויות כדי שהצנזורה הגרמנית לא תעקב, מכתבים פותחים וקוראים, ולפעמים בגלויות זה יכול להיות דרישת שלום בשפת רמזים, לפעמים מלה בעברית.

ש. לגטו? אפשר היה בגטו לקבל? אפשר היה לקבל דרך הדואר לגטו עצמו?

ת. לגטו עצמו שלחו לפי כתובות בצד הארי שקבלנו, ואחר-כך כשהיינו לפי הגטו ואחרי הגטו בצד הארי כבר קבלנו לפי אותם הכתובות שלא כתובות שלנו, אבל לפי אותן כתובות של פולנים שהגיע בדואר, ואנחנו הבנו מה. אבל גם אנחנו שלחנו, בלי כתובת שלנו כמובן, שלחנו גם לג'נבה גלויות והיינו בקשר מכתבים וחלק פורסם, נמצא בארכיון של...

ש. כן. ואיך הגיעו החבילות?

ת. החבילות הופנו למוסד לעזרה... היה קיים מוסד כזה יהודי שהוקם בגטו לעזרה סוציאלית. זה היה מוכר על-ידי הגרמנים כי דרך המוסד הזה, שאנחנו קיימנו אותו, שלחנו אוכל בשביל הגטו ואז אפשר היה להעביר עוד חבילות. הגיע פעם גם לקרקוב, לבייכר, שזה לא היה נחוץ כי הוא ישב בקרקוב אחר-כך, אבל זה לא חשוב. אנחנו כעסנו על זה למה שולחים בזמן שכבר אין צורך בזה. אבל פה ושם הגיעו גם חבילות, לא לעתים קרובות, אבל בעיקר דואר בגלויות.

ש. האם שמעת בזמן המלחמה או כבר אחרי המלחמה, בדיעבד, על רשתות החבלה והריגול בארצות השכנות בפולין? כל מה שהתרחש נגד הגרמנים.

ת. רשתות של זרים פולנים?
ש. לא זרים. בארצות השכנות בפולין. לא פולנים, לא בפולין עצמה,
מבחוץ.

ת. מבחוץ שבאו לפולין או שבארצות אחרות?

ש. בארצות אחרות.

ת. בארצות אחרות.

ש. אם היה לכם איזשהי אינפורמציה על זה?

ת. על רשתות ריגול?

ש. כן. או חבלה.

ת. לא. בזמן המלחמה לא ידענו. אנחנו אמנם מהגטו שלחנו בזמן
המלחמה כמה אנשים להונגריה שהחזיקו מעמד בכוונה לפלס דרך
ליציאה כי הונגריה היתה לא כבושה, אבל באו רק בודדים. יצאו
והדרך הזאת לא היתה בטוחה ורק בודדים יצאו, חלק נשאר בחיים
ועבדו שם גם בתנועות הנוער. אבל מה שאחרי המלחמה, אז אני
הכרתי אחרי המלחמה את טרפל, או טפר, של התזמורת האדומה, אז
נודע לי רק על זה אחרי המלחמה. לפני המלחמה לא. וזו היתה
רשת די מאורגנת ורחבה שטרפר עמד בראשה. תזמורת אדומה.

ש. כן, זה ההכרות שלך עם טרפר אחרי המלחמה.

ת. כן. אז הוא כתב על זה והוא סיפר לי כי אני הכרתי אותו קודם,
לפני שבא ארצה. כששיחררו אותו מרוסיה אז הוא בא לפולין כי
הוא ממוצא פולני והיה גם תקופה מסוימת יו"ר הועד היהודי.
בתקופה מאוחרת יותר, כבר לאחר שהכרתי אותו. אבל בזמן המלחמה
לא ידענו.

ש. האם שמות של סחבנלס, זה שם של בלגין, אני חושבת שהוא באגוד
מקצועי מ...

ת. סחבנלס?

ש. סחבנלס; כן. שמעת עליו? או על דיני טרוף.

ת. על דיני טרוף שמעתי, אבל על סחבנלס לא.

ש. סחבנלס לא? אבל בלן שרד?

ת. בצרפת ודאי.

- ש. כן. השם הזה מוכר לך?
- ת. אני זוכר את השם, אבל לא יודע את הפרטים. אני זוכר את השם, אבל רק אחרי המלחמה.
- ש. אבל רק את השם. כבן-אדם לא היה לך קשר אתו.
- ת. אני חושב שלא. מה הוא היה?
- ש. אני חושבת שגם כן משהו בתנועה הסוציאליסטית הצרפתית או משהו.
- ת. תנועת המחתרת?
- ש. כן, הוא היה בתנועת המחתרת.
- ת. בצרפת.
- ש. הוא היה איש ביון צרפתי, ואחר-כך הוא גם כן היה בקשר, אני חושבת, עם המוסד לעליה ב'. בן-גוריון די הרבה מזכיר אותו. כנראה סייע ל... .
- ת. לא, לא הכרתי אותו. השם מוכר לי מאיזה מקום, אבל אני לא הכרתי, לא זוכר.
- ש. ודמיטרוב?
- ת. דמיטרוב היה הלא בולגרי?
- ש. בולגרי.
- ת. כן. בבולגריה היה ראש המפלגה.
- ש. הכרת אותו אישית?
- ת. לא.
- ש. היו לך איזשהם קשרים אתו?
- ת. לא.
- ש. שום קשרים?
- ת. לא. לא היו לי קשרים אתו.
- ש. בזמן המלחמה שמעת על טדי קולק או על אהוד אבריאל, אליהו אילת? בזמן המלחמה הגיעו אליך איזשהן שמועות?
- ת. אני נפגשתי מיד אחרי המלחמה עם אהוד אבריאל בפריז. הוא צריך היה לקבל גם דיווח על הבריחה מפולין וכו'. אני נפגשתי אתו בפריז ב-45' כבר. הוא דיבר אתי גם אחר-כך על נשק בפולין, נדמה לי שאני נפגשתי אתו גם באיזה בפראג כשהוא היה ציר, אבל

זה יותר מאוחר. אבל ב-45' נפגשתי אתו בפריז לשיחות. כששאלו

אביגור לא היה בפריז אז שוחחתי אתו.

ש. אבל בזמן המלחמה לא.

ת. בזמן המלחמה לא.

ש. ועל טדי קולק?

ת. לא.

ש. ואליהו אילת גם לא?

ת. את אליהו אילת אני הכרתי יותר מאוחר כשהיה שגריר באנגליה,

נדמה לי. בזמן המלחמה לא. בזמן המלחמה הקשר שלנו היה רק עם

אנשי ג'נבה ואנשים שהיו בלונדון בתקופה הזאת, והם העבירו

ידיעות שלנו לארץ-ישראל. אבל בזמן המלחמה עליהם לא שמעתי.

ש. בספר אתה מזכיר שתי פגישות שהיו לך עם בן-גוריון.

ת. כן.

ש. אחת בזמן הקונגרס הציוני ואחת, נדמה לי שלפני זה עוד, בקיץ

בפריז. אתה זוכר תאריכים מדויקים? זה של הקונגרס...

ת. זה ידוע, זה היה דצמבר '46.

ש. כן.

ת. קודם זה היה באוגוסט '45.

ש. אתה לא זוכר תאריך מדויק?

ת. כן, אוגוסט '45.

ש. יום.

ת. אוייה.

ש. זה מוגזם.

ת. מה זה חשוב היום? אוגוסט '45 כשהייתי בלונדון בן-גוריון

היה, ונפגשתי עם כמה אנשים...

ש. אתה זוכר מי הם היו האנשים? בזמן שנפגשת עם בן-גוריון היו

שם עוד אנשים שנוכחו בפגישה?

ת. בלונדון?

ש. כן.

ת. כן.

ש. מי?

ת. היה שרת, אנשים מהארץ בעיקר, נכון?

ש. כן.

ת. היה שרת, בלונדון נפגשתי הרבה עם אשר רייס שאת זה הזכרתי בספר, ואהרון ציזלינג שאחר-כך היה שר החקלאות והוא העביר אותי לבלגיה למצוא את אחותי בברגן-בלזם, זה ישנו, נדמה לי, בספר.

ש. אני חושבת שכן.

ת. ציזלינג, בר-יהודה, מלך נוי. הויכוח היה בין... טוב, אני נפגשתי גם עם אנשי מפא"י, גם אנשי אחדות העבודה. אני זוכר הרבה, אבל היו לי שיחות בקונגרס. גם בן-גוריון, גם גולדה, נו טוב, וגם רבים אחרים כמובן, גם שרת, שאול אביגור. אלה היו אנשים מהארץ שנפגשתי אתם. בן-גוריון, שרת. גולדה אני לא זוכר כי אינני יודע אם היתה או לא, על כל פנים אנחנו התיידדנו בקונגרס, תמיד היא הזכירה לי את הפגישות הראשונות.

ש. אבל כשנפגשת עם בן-גוריון אתה היית אתו לבד או שהיו עוד אנשים?

ת. כשנפגשתי עם בן-גוריון בקונגרס לבד. באוגוסט '45 לא לבד.

ש. באוגוסט '45 או אוגוסט '46 זה היה?

ת. לא, אוגוסט '45, לפני הקונגרס. זה היה הכינוס הראשון בלונדון אחרי המלחמה. אז היה גם בן-גוריון ושרת ורייס ומלך נוי-נוישטט.

ש. מי יזם את הפגישה?

ת. תראי, כשאני הייתי אז... טוב, אני חושב שזה היה רייס ונוישטט שרצו שאני, איך להגיד? אהיה קרוב יותר למפא"י אז הם דאגו לזה.

ש. כן? מה היה נושא השיחה?

ת. הנושא היה מה יהיה עתיד ה... קודם כל רצו לדעת גם מה קורה בישוב כמובן, אבל הכיוון היה איך התנועה בפולין, פועלי ציון או תנועת העבודה בפולין תהיה קשורה במפא"י. בו בזמן שבר-יהודה וציזלינג דיברו אתי על אחדות העבודה. את קראת, זה היה מאבק די קשה וסבל גדול זה גרם לי להיות ביניהם.

- ש. היה לזה המשך לשיחות האלה עם מפא"י?
- ת. ההמשך היה ביקורים של... גם ירגום בצרפת. ההמשך היה כאשר בקרו בארץ אחר-כך גם רייס, גם נוישטט, גם ירגום, גם...
ש. בפולין אתה מתכוון.
- ת. כן, סליחה בפולין. גם רשיש וגם נמרוד. עם כל השליחים האחרים שבאו. מצד שני היה שם בר-יהודה וגלילי ויגאל אלון וכו'. ככה שהייתי בהתקפות חזיתיות של שני המחנות מבחינה זאת. אבל העיקר היה בקונגרס בבזל. שם סבלתי מאוד.
- ש. ושם היו לך פגישות עם בן-גוריון גם כן לבד, או עם...
ת. כן. לבד. שם היה כל אחד לבד.
ש. הוא הזמין אותך?
- ת. כן. כדי להראות שאני לא מוגדר השתתפתי גם בסיעה של מפא"י וגם בסיעה של אחדות העבודה. אז בן-גוריון ראה אותי בסיעה של מפא"י אז הוא אחר-כך נלגש אלי: "נו, מה יהיה אתך?" אז אמרתי: "תלוי בזה אם לא תלחצו עלינו שנאגד את עצמנו. אנחנו רוצים להיות מפלגה עצמאית לא מוגדרת לאף אחד". "זה אומר אחדות עבודה וזה לא מתאים לי" או "שזה לא לפי דרכי". אמרתי לו: "אני חושב בכנות על כך ואנני לא מקיים עם אחדות העבודה קשרים יותר הדוקים מאשר עם החברים שלך". טוב, הנושא תמיד היה הגדרת התנועה בפולין כי זה היה חשוב לשני הצדדים. כי פולין בכל זאת הייתה תנועה גם פעילה וגם יוזמת וגם הכי גדולה, ומפולין הגיעו לארצות אחרות ואנחנו גם דאגנו לארצות אחרות כי מאתנו יצאו גם לרומניה, גם לגרמניה למחנות, גם לצ'כיה, הונגריה. אז היה להם חשוב המפלגה בפולין. טוב, אבל אני נדמה לי מזכיר בספר שהיה הבדל גדול ביחסים, כאשר מצד אחדות העבודה היה יחס חברי ואוהב וכו'; מצד מפא"י דרישות מגבוה והתנשאות.
- ש. אבל זה הגיע לאיזשהם החלטות עם הפגישות שלך עם בן-גוריון?
- ת. לא, לא היו החלטות כי בן-גוריון לא קיבל את עמדתנו, גם לא נוישטט שהיה אז מזכיר של האיחוד העולמי של פועלי ציון, לא קיבלו את עמדתנו. אמר לי: "אתם לא רוצים שתהיו

עבורנו". טוב, אחרי הקונגרס זה נגמר כאשר מפא"י הודיעה
שהיא לא יכולה לסבול מצב כזה והאיחוד העולמי לא תומך בנו.
אז אנחנו הלכנו בדרך שנשארה לנו - אחדות העבודה.

ש. תודה רבה.

9.12.1990

ראיון עם סטפן גראליק

ש. ... שאלות, מה שנקרא מטעם המכון בקשר לבן-גוריון, ולא רק לבן-גוריון, שטוביה פרילינג ביקש ממני לשאול אותך, זה גם כן...

ת. לפקולטה למדעי רוח או מדעי יהדות?

ש. לא, זה מדעי רוח.

ת. מחלקה?

ש. להיסטוריה.

ת. מי הדיקן?

ש. הם כל פעם מתחלפים, אני כבר לא זוכרת. עכשיו הדיקן של מדעי הרוח...

ת. טוב, לא חשוב. אני אשאל את ציגלמן.

ש. אני חושבת שמישהו ממחשבת ישראל עכשיו דיקן.

ת. טוב, לא חשוב.

ש. זה גם כן שאלות שהם, מה שנקרא, שאלות הבהרה אחרי שטוביה קרא מה שכתבת בספר.

ת. מי קרא?

ש. טוביה פרילינג שהוא מנהל הארכיון שלנו, מארכיון של שדה בוקר והוא סיים עכשיו עבודת דוקטורת על עמדתו של בן-גוריון לשואה.

אתה מוכן לחזור, ברגע שהתחלת עם הבלדרות.

ת. בלונדון, ליד ממשלת 'קול לגולה' היה ועד הצלה של הישוב היהודי, של הסוכנות בעיקר. שם לימן היה יו"ר, הנציג היה אשר רייך שכבר היה אתי בקשר מכתבים. כאשר ממשלת הגולה בלונדון העבירה כספים לאנשים שלהם בפולין, כי בפולין היתה במחתרת נציגות של ממשלת הגולה והזרוע הצבאית היתה אכ"א, אז הם העבירו דרכם כספים גם בשבילנו. הבלדרים היו או אנשים פולנים שבדרכונם מזויפים או איכשהו הגיעו לפולין או בצניחה, היו כמה מקרים של צניחת, זריקת לא תמיד אנשים, אבל גם חבילות למקום שקבעו, כי היה קשר אלחוטי איתם, הם היו הבלדרים, דרכם

קבלנו כסף מאירופה. חבילות, למשל, ומכתבים קבלנו מג'נבה ששם ישבה נציגות הסוכנות ושם היה חיים פזנר ונתן שוולב וד"ר זילברשיין בתקופות שונות. הם שלחו גם לנו ויזות לדרום אמריקה כדי לנסוע ל , אבל מעט מאוד השתמשו, יצחק כצנלסון השתמש עם בנו...

ש. הוא הגיע לאפריקה.

ת. כן.

ש. אבל איך הם שלחו את המכתבים והחבילות?

ת. המכתבים היו בדרך-כלל כגלויות כדי שהצנזורה הגרמנית לא תעקב, מכתבים פותחים וקוראים, ולפעמים בגלויות זה יכול להיות דרישת שלום בשפת רמזים, לפעמים מלה בעברית.

ש. לגטו? אפשר היה בגטו לקבל? אפשר היה לקבל דרך הדואר לגטו עצמו?

ת. לגטו עצמו שלחו לפי כתובות בצד הארי שקבלנו, ואחר-כך כשהיינו לפי הגטו ואחרי הגטו בצד הארי כבר קבלנו לפי אותם הכתובות שלא כתובות שלנו, אבל לפי אותו כתובות של פולנים שהגיע בדואר, ואנחנו הבנו מה. אבל גם אנחנו שלחנו, בלי כתובת שלנו כמובן, שלחנו גם לג'נבה גלויות והיינו בקשר מכתבים וחלק פורסם, נמצא בארכיון של...

ש. כן. ואיך הגיעו החבילות?

ת. החבילות הופנו למוסד לעזרה... היה קיים מוסד כזה יהודי שהוקם בגטו לעזרה סוציאלית. זה היה מוכר על-ידי הגרמנים כי דרך המוסד הזה, שאנחנו קיימנו אותו, שלחנו אוכל בשביל הגטו ואז אפשר היה להעביר עוד חבילות. הגיע פעם גם לקרקוב, לבייכר, שזה לא היה נחוץ כי הוא ישב בקרקוב אחר-כך, אבל זה לא חשוב. אנחנו כעסנו על זה למה שולחים בזמן שכבר אין צורך בזה. אבל פה ושם הגיעו גם חבילות, לא לעתים קרובות, אבל בעיקר דואר בגלויות.

ש. האם שמעת בזמן המלחמה או כבר אחרי המלחמה, בדיעבד, על רשתות החבלה והריגול בארצות השכנות בפולין? כל מה שהתרחש נגד הגרמנים.

ת. רשתות של זרים פולנים?
ש. לא זרים. בארצות השכנות בפולין. לא פולנים. לא בפולין עצמה,
מבחוץ.

ת. מבחוץ שבאו לפולין או שבארצות אחרות?
ש. בארצות אחרות.

ת. בארצות אחרות.

ש. אם היה לכם איזשהי אינפורמציה על זה?

ת. על רשתות ריגול?

ש. כן. או חבלה.

ת. לא. בזמן המלחמה לא ידענו. אנחנו אמנם מהגטו שלחנו בזמן
המלחמה כמה אנשים להונגריה שהחזיקו מעמד בכוונה לפלס דרך
ליציאה כי הונגריה היתה לא כבושה, אבל באו רק בודדים. יצאו
והדרך הזאת לא היתה בטוחה ורק בודדים יצאו, חלק נשאר. בחיים
ועבדו שם גם בתנועות הנוער. אבל מה שאחרי המלחמה, אז אני
הכרתי אחרי המלחמה את טרפל, או טפר, של התמורת האדומה, אז
נודע לי רק על זה אחרי המלחמה. לפני המלחמה לא. וזו היתה
רשת די מאורגנת ורחבה שטרפר עמד בראשה. תדמורת אדומה.

ש. כן, זה ההכרות שלך עם טרפר אחרי המלחמה.

ת. כן. אז הוא כתב על זה והוא סיפר לי כי אני הכרתי אותו קודם,
לפני שבא ארצה. כששיחררו אותו מרוסיה אז הוא בא לפולין כי
הוא ממוצא פולני והיה גם תקופה מסוימת "יו"ר הועד היהודי.
בתקופה מאוחרת יותר, כבר לאחר שהכרתי אותו. אבל בזמן המלחמה
לא ידענו.

ש. האם שמות של סחבנלס, זה שם של בלגין, אני יחושבת שהוא באגוד
מקצועי מ...

ת. סחבנס?

ש. סחבנלס, כן. שמעת עליו? או על דיני טרוף.

ת. על דיני טרוף שמעתי, אבל על סחבנלס לא.

ש. סחבנלס לא? אבל בלן שרד?

ת. בצרפת ודאי.

- ש. כן. השם הזה מוכר לך?
- ת. אני זוכר את השם, אבל לא יודע את הפרטים. אני זוכר את השם.
אבל רק אחרי המלחמה.
- ש. אבל רק את השם. כבן-אדם לא היה לך קשר אתו.
- ת. אני חושב שלא. מה הוא היה?
- ש. אני חושבת שגם כן משהו בתנועה הסוציאליסטית הצרפתית או משהו.
- ת. תנועת המחתרת?
- ש. כן. הוא היה בתנועת המחתרת.
- ת. בצרפת.
- ש. הוא היה איש ביון צרפתי. ואחר-כך הוא גם כן היה בקשר, אני חושבת, עם המוסד לעליה ב'. בן-גוריון די הרבה מזכיר אותו.
כנראה סייע ל... .
- ת. לא. לא הכרתי אותו. השם מוכר לי מאיזה מקום. אבל אני לא הכרתי. לא זוכר.
- ש. ודמיטרוב?
- ת. דמיטרוב היה הלא בולגרי?
- ש. בולגרי.
- ת. כן. בבולגריה היה ראש המפלגה.
- ש. הכרת אותו אישית?
- ת. לא.
- ש. היו לך איזשהם קשרים אתו?
- ת. לא.
- ש. שום קשרים?
- ת. לא. לא היו לי קשרים אתו.
- ש. בזמן המלחמה שמעת על טדי קולק או על אהוד אבריאל, אליהו אילת? בזמן המלחמה הגיעו אליך איזשהו שמועות?
- ת. אני נפגשתי מיד אחרי המלחמה עם אהוד אבריאל בפריז. הוא צריך היה לקבל גם דיווח על הבריחה מפולין וכו'. אני נפגשתי אתו בפריז ב-45' כבר. הוא דיבר אתי גם אחר-כך על נשק בפולין, נדמה לי שאני נפגשתי אתו גם באיזה בפראג כשהוא היה ציר, אבל

זה יותר מאוחר. אבל ב-45' נפגשתי אתו בפריז לשיחות. כששאוול
אביגור לא היה בפריז אז שוחחתי אתו.

ש. אבל בזמן המלחמה לא.

ת. בזמן המלחמה לא.

ש. ועל טדי קולק?

ת. לא.

ש. ואליהו אילת גם לא?

ת. את אליהו אילת אני הכרתי יותר מאוחר כשהיה שגריר באנגליה.

נדמה לי. בזמן המלחמה לא. בזמן המלחמה הקשר שלנו היה רק עם

אנשי ג'נבה ואנשים שהיו בלונדון בתקופה הזאת, והם העבירו

ידיעות שלנו לארץ-ישראל. אבל בזמן המלחמה עליהם לא שמעתי.

ש. בספר אתה מזכיר שתי פגישות שהיו לך עם בן-גוריון.

ת. כן.

ש. אחת בזמן הקונגרס הציוני ואחת, נדמה לי שלפני זה עוד, בקיץ

בפריז. אתה זוכר תאריכים מדויקים? זה של הקונגרס...

ת. זה ידוע, זה היה דצמבר '46.

ש. כן.

ת. קודם זה היה באוגוסט '45.

ש. אתה לא זוכר תאריך מדויק?

ת. כן, אוגוסט '45.

ש. יום?

ת. אויזה.

ש. זה מוגזם.

ת. מה זה חשוב היום? אוגוסט '45 כשהייתי בלונדון בן-גוריון

היה, ונפגשתי עם כמה אנשים...

ש. אתה זוכר מי הם היו האנשים? בזמן שנפגשת עם בן-גוריון היו

שם עוד אנשים שנוכחו בפגישה?

ת. בלונדון?

ש. כן.

ת. כן.

ש. מי?

- ת. היה שרת, אנשים מהארץ בעיקר, נכון?
- ש. כן.
- ת. היה שרת, בלונדון נפגשתי הרבה עם אשר רייס שאת זה הזכרתי בספר, ואהרון ציזלינג שאחר-כך היה שר החקלאות והוא העביר אותי לבלגיה למצוא את אחותי בברגן-בלזם, זה ישנו, נדמה לי, בספר.
- ש. אני חושבת שכן.
- ת. ציזלינג, בר-יהודה, מלך נוי, הויכוח היה בין... טוב, אני נפגשתי גם עם אנשי מפא"י, גם אנשי אחדות העבודה, אני זוכר הרבה, אבל היו לי שיחות בקונגרס: גם בן-גוריון, גם גולדה, נו טוב, וגם רבים אחרים כמובן, גם שרת, שאול אביגור, אלה היו אנשים מהארץ שנפגשתי אתם. בן-גוריון, שרת, גולדה אני לא זוכר כי אינני יודע אם היתה או לא, על כל פנים אנחנו התידדנו בקונגרס, תמיד היא הזכירה לי את הפגישות הראשונות.
- ש. אבל כשנפגשת עם בן-גוריון אתה היית אמו לבד או שהיו עוד אנשים?
- ת. כשנפגשתי עם בן-גוריון בקונגרס לבד, באוגוסט '45 לא לבד.
- ש. באוגוסט '45 או אוגוסט '46 זה היה?
- ת. לא, אוגוסט '45, לפני הקונגרס. זה היה הכינוס הראשון בלונדון אחרי המלחמה. אז היה גם בן-גוריון ושרת ורייס ומלך נוי-נוישטט.
- ש. מי יזם את הפגישה?
- ת. תראי, כשאני הייתי אז... טוב, אני חושב שזה היה רייס ונוישטט שרצו שאני, איך להגיד? אהיה קרוב יותר למפא"י אז הם דאגו לזה.
- ש. כן? מה היה נושא השיחה?
- ת. הנושא היה מה יהיה עתיד ה... קודם כל רצו לדעת גם מה קורה בישוב כמובן, אבל הכיוון היה איך התנועה בפולין, פועלי ציון או תנועת העבודה בפולין תהיה קשורה במפא"י. בו בזמן שבר-יהודה וציזלינג דיברו איתי על אחדות העבודה, את קראת, זה היה מאבק די קשה וסבל גדול זה גרם לי להיות ביניהם.

- ש. היה לזה המשך לשיחות האלה עם מפא"י?
- ת. ההמשך היה ביקורים של... גם ירגום בצרפת. ההמשך היה כאשר בקרו בארץ אחר-כך גם רייס, גם נוישטט, גם ירגום, גם...
- ש. בפולין אתה מתכוון.
- ת. כן, סליחה בפולין. גם רשיש וגם נמרוד. עם כל השליחים האחרים שבאו. מצד שני היה שם בר-יהודה וגלילי ויגאל אלוו וכו'. ככה שהייתי בהתקפות חזיתיות של שני המחנות מבחינה זאת. אבל העיקר היה בקונגרס בבזל. שם סבלתי מאוד.
- ש. ושם היו לך פגישות עם בן-גוריון גם כן לבד, או עם...
- ת. כן. לבד. שם היה כל אחד לבד.
- ש. הוא הזמין אותך?
- ת. כן. כדי להראות שאני לא מוגדר השתתפתי גם בסיעה של מפא"י וגם בסיעה של אחדות העבודה. אז בן-גוריון ראה אותי בסיעה של מפא"י אז הוא אחר-כך ניגש אלי: "נו, מה יהיה אתך?" אז אמרתי: "תלוי בזה אם לא תלחצו עלינו שנאגד את עצמנו. אנחנו רוצים להיות מפלגה עצמאית לא מוגדרת לאף אחד". "זה אומר אחדות עבודה וזה לא מחאים לי" או "שזה לא לפי דרכי". אמרתי לו: "אני חושב בכנות על כך ואני לא מקיים עם אחדות העבודה קשרים יותר הדוקים מאשר עם החברים שלך". טוב, הנושא תמיד היה הגדרת התנועה בפולין כי זה היה חשוב לשני הצדדים. כי פולין בכל זאת היתה תנועה גם פעילה וגם יוזמת וגם הכי גדולה. ומפולין הגיעו לארצות אחרות ואנחנו גם דאגנו לארצות אחרות כי מאתנו יצאו גם לרומניה, גם לגרמניה למחנות, גם לצ'כיה, הונגריה. אז היה להם חשוב המפלגה בפולין. טוב, אבל אני נדמה לי מזכיר בספר שהיה הבדל גדול ביחסים, כאשר מצד אחדות העבודה היה יחס חברי ואוהב וכו': מצד מפא"י דרישות מגבוה והתנשאות.
- ש. אבל זה הגיע לאיזשהם החלטות עם הפגישות שלך עם בן-גוריון?
- ת. לא, לא היו החלטות כי בן-גוריון לא קיבל את עמדתנו, גם לא נוישטט שהיה אז מזכיר של האיחוד העולמי של פועלי ציון, לא קיבלו את עמדתנו. אמר לי: "אתם לא רוצים שתהיו

עבורנו". טוב, אחרי הקונגרס זה נגמר כאשר מפא"י הודיעה

שהיא לא יכולה לסבול מצב כזה והאיחוד העולמי לא תומך בנו.

אז אנחנו הלכנו בדרך שנשארה לנו - אחדות העבודה.

ש. תודה רבה.

ראיון עם סטפן גראייק

- ת. ... וכמה יצאו ל
- ש. כן.
- ת. ככה שמבחינה זו העניין של דרכונים ואשרות היה ב... טוב, אנחנו עזרנו בזה, אבל זה היה מספר זעום, כי פה עוד לחכות לאשרות ולחכות לדרכון והכל ביחד, בו בזמן שבבריחה יכולנו להוציא במשך כמה ימים את מי שחיכה, בריכוזים שלנו.
- ש. אז מה בעצם היתה המטרה העיקרית של המשרד הארץ-ישראלי, אם לא לצרכי עליה או יציאה, והם היו כל כך זעומים כפי שאתה אומר?
- ת. טוב, אבל באלה היה צריך לעסוק. גם במעט הסרטיפיקטים שהגיעו, מעט מאוד. אני לא זוכר כמה, אבל את זה את יכולה גם למצוא בארכיון, אני לא זוכר כמה, אבל גם בסרטיפיקטים מועטים צריך היה לטפל כדי להשיג דרכון וסידור ליציאה. אבל אלה היו מעטים. המשרד הארץ-ישראלי אחר-כך, הוא נסגר אחר-כך, אבל כשפעל... במשרד הארץ-ישראלי אנחנו הכינונו גם רשימות למשרד הפנים מי צריך לקבל דרכון... זה כבר היה קצת יותר מאוחר, כאשר היו ישראליות. אבל גם באלה צריך היה לטפל, באלה שקיבלו סרטיפיקטים או לאשרות אחרות. לא היו רבים, אבל גם בהם צריך היה לטפל. אחר-כך זה הפך להיות כבר מוסד של אשרות ישראליות עם הקמת המדינה. זה כבר יותר מאוחר.
- ש. אני רוצה קצת לגעת בבו-גוריון. הוא ביקר את המחנות העקורים בגרמניה ב-45. שמעתם על הביקורים שלנו?
- ת. כן, ברור.
- ש. כשהיית בפולין, שהוא ביקר בגרמניה?
- ת. כן, ברור ששמענו. ודאי. אנשים שלנו נסעו לגרמניה וחזרו, גם מבחינת מסירת ידיעות כך שהיינו בקשר הדוק עם המחנות בגרמניה. הם היו כולם אנשים שלנו. שאנחנו לא עזבנו אותם. ביקרנו גם אצלם. כך שידענו.
- ש. הם נפגשו גם עם בו-גוריון?

ת. אם נפגשו עם בן-גוריון אני לא יכול להגיד לך עכשיו, אני לא זוכר, אבל בן-גוריון נפגש עם הוועד היהודי המרכזי.

ש. במחנות.

ת. הוועד ישב במינכן. הוא נפגש אתם. ביקר במחנות. אבל נפגש עם יכיל, אבל גם עם הוועד היהודי שהיה מורכב משארית הפליטה שישב במינכן. הוא נפגש אתם. אבל פרטים יותר את תמצאי במקומות אחרים.

ש. בקשר לבן-גוריון בגרמניה כן. אני שאלתי בהקשר ליהודי פולין, כשהם עוד בפולין. זאת-אומרת, למצב של יהודי פולין, מה היה בעצם...

ת. טוב, אני אגיד לך.

ש. הוא יצר איזשהו קשר? הוא היה מעורב או מצא איזשהי מעורבות שרו ב...

ת. הוא היה מעורב רק בעניין ההעפלה וביקר בגרמניה, אבל זה נגע לאנשים שהיו בגרמניה אבל לא בפולין.

ש. זהו, זה בדיוק מה שאני שואלת.

ת. לא, לא בפולין.

ש. היתה לו הרי גם איזשהי תכנית לבקר בפולין.

ת. כן, אבל לא ביקר.

ש. הוא לא ביקר.

ת. לא, לא ביקר.

ש. אני יודעת שהוא לא ביקר.

ת. אבל אחרים. פה יש גם על ביקורו של הרב שעשה עבודה חשובה מאוד, הרב הראשי של ישראל, אביו של הנשיא.

ש. כן, אני יודעת.

ת. ופה יש עליו, אני מצטט אותו, גם פגישות שהיו לנו אתו.

ש. אתם ציפיתם שכן-גוריון יבקר בפולין? היה לכם חשוב שדווקא הוא יבקר בפולין?

ת. תראי, זה קשה להגיד. כמובן שהיינו רוצים. אבל ביקרו כל כך הרבה. ביקר טבנקין וגלילי ויגאל אלון וקול ומפלגות אחרות

וקורץ. אני מדבר על כל המפלגות. טוב, הייתי מקבל אותו כמובן
יפה. אבל...

ש. זהו כן. אבל אם לא ראייתם איזשהי חשיבות מיוחדת שדווקא בן-
גוריון יבקר בפולין?

ת. טוב, היה חשוב שיופיע אצלנו, היינו רוצים. הוא יכול היה גם
להופיע באספות וזה חשוב היה, אבל לא הגיע. אני נפגשתי אתו
בחוץ-לארץ.

ש. איפה נפגשתי אתו?

ת. נפגשתי אתו בלונדון. אחר-כך ב-46' ישבנו הרבה בבזל בזמן
הקונגרס. בסוף 46', בדצמבר 46'.

ש. כן.

ת. טוב. אז היו לנו מאבקים קצת מבחינה זו. בין מפא"י לאחדות
העבודה.

ש. זהו. זאת הנקודה שרציתי גם כן לגעת בזה קצת.

ת. אני כותב על זה. היה לי מפח נפש בקונגרס. מצד אחד, בן-
גוריון וגולדה ושרת. אני חליתי מזה. מצד שני, בר יהודה,
וגלילי וציזלינג, את יודעת בין מפא"י ואחדות העבודה. אני לא
רציתי להגדיר את עצמי, ובן-גוריון אמר: "אם אתה לא מגדיר אז
אתה אחדות עבודה". אמרתי: "לא נכון". אני באמת לא הגדרתי את
עצמי עד אמצע 47', אבל אמרתי: בפולין תשב מפלגה מאוחדת.
והיא נשארה, אבל אחר-כך בגלל מפא"י שהתקיפה אותנו בצורה
כזאת והוציאה אותנו מאיחוד עולמי, אז לא היתה לנו ברירה, אז
הגדרנו את עצמנו לאחדות עבודה.

ש. זאת היתה החלטה שלכם?

ת. שלנו.

ש. בפולין.

ת. כן.

ש. לא קבלתם הוראה מהארץ?

ת. לא, אנחנו לא פעלנו לפי הוראות. אנחנו אמרנו: אתם צריכים
להתאחד אחרת... אנחנו רוצים להיות בקשר גם עם מפא"י, גם עם
אחדות עבודה. כלומר עם הארגונים העולמיים, איחוד עולמי זה

ואיחוד עולמי זה. אבל מה הכריע? אני כותב את כל זה. הכריע היחס החברי והלבבי של אנשי אחדות העבודה והלחץ הגס יותר, זאת-אומרת פחות חברי מצד מפא"י. גם זה הכריע אצלנו. אבל אנחנו הכרענו והגדרנו את עצמנו בעצמנו באמצע '47. כמה חודשים אחרי הקונגרס הציוני. בקונגרס הציוני חליתי מזה, מהלחצים של אנשים. שכבתי במלון ולא באתי איזה יומיים לקונגרס כי לא יכלתי כבר לסבול. זה דרד אגב.

ש. לא, זה לא דרד אגב, זה חשוב מאוד.

ת. אז בן-גוריון לחץ וגולדה לחצה ושרת לחץ. נוישטט, כל המנהיגות של מפא"י, מצד שני בר יהודה וגלילי ויגאל אלון וציזלינג. בר יהודה וציזלינג בעיקר. הם בכוח הכניסו אותי על חשבון אחדות העבודה לוועד הפועל הציוני, אבל אני התעלמתי מזה ואמרתי: אנחנו ממשיכים להיות לא מוגדרים. אבל אחרי כמה חודשים זה כבר הגיע...

ש. ובכלל, כל הרגשות בקרב שארית הפליטה. כל הבעיות של הפעילות והאחדות, איך הם הרגישו עם זה?

ת. קודם כל אנחנו כעסנו על דבר אחד. שהפרוק היה באוגוסט '42. בזמן הגרושים אנחנו נלחמנו והיינו במצב כזה, אז מתפלגים.

ש. אתם ידעתם על הפלוג בגטו?

ת. ידענו קצת יותר מאוחר. לא ב-'42. ידענו קצת יותר מאוחר כי בכל זאת הגיעו איזה ידיעות. ידענו על זה ב-'43 אני חושב. אבל אחרי המלחמה אמרנו כל הזמן שאנחנו לא מכירים בפילוג. אנחנו צריכים להיות מפלגה מאוחדת ולשמור על קשר עם שניהם. בישראל או בארץ-ישראל כל אחד יגדיר את עצמו. אבל לא בפולין. בפולין אנחנו מפלגה מאוחדת. וזה החזיק מעמד ב-'45. ב-'46 ומחצית '47. שנתיים וחצי נלחמנו בשיניים כדי להישאר לא מוגדרים.

ש. טוב, אני חושבת שבינתיים זה פחות או יותר מכסה.

ת. ... עם שוויץ גלויות. שלחנו פה ושם.

ש. ממש בדואר?

ת. כן. גלויות. שוויץ היתה ניטרלית אז אפשר היה.

ש. כן? דואר גרמני או דואר פולני?
ת. דואר פולני. ברור שהגרמנים העבירו את זה לשוויץ וקבלנו גם גלויות משוויץ. אבל הכל גלויות. והנוסח היה ברמזים. אם למשל באשור מאת, אז אנחנו אמרנו ששם שתרגמנו את זה לעברית נמצא בביתנו. כאילו שבאיזה עיירה. דוגמה אני נותן.

ש. גלויות לגטו התקבלו?

ת. כן. הגע, זה היה גם ביתר. אבל בעיקר אחר-כך בצד הארץ. אבל הגיעו גלויות. לא מכתבים רק גלויות והיה לנו קשר בהתחלה, גם לפני הקמת הגטו. אבל עם לונדון זה היה הקשר העיקרי, אז זה דרך האלחוט של המחתרת הפולנית, שגם הם, השלטון שלהם ה של מהגרים. השלטון הפולני היה בלונדון. שלטון ממשלת הגולה. אז המחתרת הזאת היתה קשורה עם ממשלת הגולה, היתה חליפת מכתבים. חליפת המכתבים ישנה בספרו של ניישטט, רובם מגטו ורשה. זה הופיע בשתי מהדורות, אחת ביידיש ואחת בעברית. זה יש בספריות.

ש. המכתבים.

ת. בספר שלו, הוא קיבל אותם מלונדון ויש שם חלק גדול של המכתבים, חליפת מכתבים, וגם קיבלנו כסף שבאמצעות המחתרת הפולנית, הם העבירו חומר גם בצניחה לילית במקומות מסוימים למחתרת וקיבלנו גם עזרה כספית, לא מספקת, אבל עזרה כספית שרוב הכסף הלך לעזרה ליהודים מוסתרים שאנחנו חילקנו. היינו חייבים גם חלק מהכסף להשתמש לקניית נשק לקראת המרד. הכל לא מספיק. אבל חלק הגיע. זה היה הקשר עם ארץ-ישראל.

ש. אק'א שימשה המקשרת בעצם.

ת. כן. זה היה הקו המקשר העיקרי דרך אק'א שהעבירו את המסרים שלנו ללונדון וקיבלו תשובות מלונדון.

ש. ועם ג'נבה זה היו רק

ת. כן.

ש. עכשיו, עם משרד הארץ-ישראלי בקושטא היה לכם קשר?

ת. עם קושטא היה קשר הרבה פחות. לא כל כך פנו אלינו כי בעיקר היה ג'נבה. ג'נבה ולונדון. זאת-אומרת בעיקר, ג'נבה. קושטא

פחות. הם התחשבו בכל זאת בשוויץ, ממש ניטרלית. הגרמנים אני מתכוון.

ש. אבל בצורה לא חוקית, מקושטא לא הגיע אף פעם שום דבר?
ת. בצורה לא חוקית היה פעם איזה גוי שהגיע. הגיע איזה מכתב, אנחנו ענינו, אבל לא היה מגע מתמיד. זאת-אומרת, לא באופן קבוע.

ש. את השם של האיש הזה אתה זוכר?
ת. לא, של האיש הזה לא, הוא גם לא יגיד לך שום דבר כי זה היה מקרה שגוי הגיע עם דרכון. אני חושב תורכי, אבל זה היה רק אפיזודה. העיקר זה היה בהתחלה שוויץ, אחר-כך עבר הכל ללונדון.

ש. לא הגיע אף פעם שום שליח מהארץ?
ת. לא, שליח לא. אבל הקשר היה טוב עם לונדון.
ש. היה קשר קבוע מתמיד.

ת. כן, טוב, הם שלחו מכתבים, אנחנו שלחנו מכתבים והמכתבים ישנם וזה היה מסודר הרבה יותר כי המחירת הפולנית היתה הלא בקשר עם ממשלת הגולה, אז לא היתה לו את הבעיה להעביר. הם העבירו להם את ההוראות שלהם אז לא היתה בעיה של קשר עם לונדון. זה היה עיקר הקשר.

ש. הם לא יצרו בעיות בהעברת...
ת. לא, לא יצרו בעיות. הם היו כפופים לממשלת הגולה. ממשלת הגולה התייחסה אליהם בסדר, כך שמבחינה זו היה קשר עם ממשלת הגולה בלונדון. של אנשים שלנו שהיו בלונדון. ככה כשהם הביאו מכתבים הם מסרו לנו ואנחנו מסרנו להם והם העבירו. כך שמבחינה זו הקשר היה בסדר.

ש. היתה לכם איזשהי ידיעה על כל מיני תכניות הצלה שהיו כמו תכנית ברנדט וניסיונות הצלה של יהודי סלובקיה, טרנסניסט וכל מיני דברים שהיתה מעורבת בהם סוכנות בזמן המלחמה. לא לאחר מכן.

ת. כן. ברור שבזמן המלחמה היה דבר אחד ויחיד ששלחו לנו, יש לי אפילו הצרום הזה של הודעה לרשימת אנשים לנסוע למחנה ויטל... ש. בצרפח.

ת. כן. לחילופי אנשים. כי הם חשבו שהגרמנים יהיו אמינים ויחליפו ויתנו לנו להגיע למחנה ויטל בדרום צרפת כדי שאפשר יהיה להציל את האנשים במקום, נדמה לי שהבעיה היתה של חליפת שבויים גם שלהם.

ש. שבויים גרמנים?

ת. כן, שבויים גרמנים. כך הם פרשו את זה - הגרמנים, והם הודיעו שהנה זה מקום של יציאה מהכיבוש הגרמני.

ש. באיזה שנה זה היה?

ת. זה היה. אם אני זוכר, אז זה היה ב-43'.

ש. עוד לפני המרד?

ת. זה היה אחרי המרד.

ש. אחרי המרד.

ת. כן. בערך בקיץ '43. היתה לנו בעיה מה לעשות. אז אנחנו במחתרת החלטנו שלא נוסעים. לא אני ולא יצחק צוקרמן ולא צביה, והחלטנו ביחד שלא נוסעים.

ש. מי הציע לכם את זה, הגרמנים?

ת. לא, הרשימה הגיעה מג'נבה. והגרמנים - אספו את האנשים האלה במלון בוורשה, ואנחנו לא האמנו לגרמנים אז לא עשינו. אנחנו היינו ברשימה, גם אני וגם חברי, ואמרנו שלא. אבל יצחק כצנלסון החליט שכן ונסע עם הבן ועוד אנשים נוספים, ואחר כך נתן הק, אם את שמעת את השם...

ש. כן.

ת. הם כן הצטרפו למלון הזה ובמשלוח הביאו אותם אמנם לויטל אבל אחר-כך לאושוויץ. נתן הק ברח מהרכבת והיה בארץ אחרי המלחמה. ויצחק כצנלסון עם הבן הושמדו באושוויץ. אנחנו לא יעצנו. החלטה של כל אחד לחוד. אנחנו בינינו החלטנו. אנשי המחתרת. לא מאמינים לגרמנים ולא הולכים. ומי שהסכים ללכת אז הלך. לא אסרנו על אף אחד ולא החלטנו בשביל האחרים, כל אחד החליט

בעצמו. אבל הקבוצה המצומצמת שלנו, של אנשי המחותרת, קבענו לעצמנו שלא.

ש. על נסיונות אחרים לא שמעתם? נסיונות אחרים של הצלה, שלא בפולין, לא שמעתם אז.

ת. לא. אנחנו רק עשינו דבר אחד, החל מ-41' שלחנו כמה אנשים להונגריה מתוך ידיעה, ידענו שבהונגריה הגרמנים לא נכנסו, אז שלחנו קבוצת אנשים שלנו לבדוק את הדרך, והגיעו להונגריה לבדוק את הדרך. בדרך, כלומר עברו את הגבולות דרך צ'כיה להונגריה, וחלק הסתתר ונשאר בחיים, אבל לא קבלנו סימן שאפשר לשכוח. אבל אחרי הקבוצה הראשונה כבר ידענו שגם הונגריה לא בטוחה. אבל שלחנו גם נשים: יסה קוננסקי ומפרוד חברה אחת נמצאת עוד, יש אחת שהיתה בקבוץ פרוד, בעלה נפטר אבל היא נמצאת בפרוד, והקבוצה הזאת אחדים נשארו בחיים והסתתרו ויותר לא שלחנו, זה היה רק מבצע קטן, כדי לבדוק את הדרך אם אנחנו יכולים גם להמשיך בדרך זו לצאת להונגריה. אבל טוב שלא יצאו.

ש. היו לכם אבל ציפיות מהיישוב שהם יכלו לעשות איזשהי עזרה?

ת. ציפיות, ציפיות היו, אבל לא התגשמו. ציפיות היו. אנחנו דרשנו למשל יותר כספים, לדוגמה, כדי לעזור יותר ושיוכלו אנשים להסתתר אצל פולנים. גם נחוץ היה לנו לקניית נשק, צריך היה לקנות בכסף רב. אני באף מקום לא מאשים את היישוב. אם כי אני יודע שגם בן-גוריון וגם אחרים אמרו: קודם כל ארץ-ישראל, וצריך לדאוג להמשד הקיום וכו' וכו'. רק אחר-כך דאגה לאירופה. עצם הדבר שרק בסוף '44' נשלחו הצנחנים. לא יודע מה היה קורה אילו היו שולחים שנתיים קודם, בודאי זה היה מועיל, אבל אני באף מקום, לא בספרים שלי ולא בנאומים לא מאשים את המוסד ולא מאשים את היישוב. היה ישוב קטן וכו' וכו', אבל יש לא טענה, אבל אי-שביעות רצון מהתנהגות ראשי הישוב.

ש. עכשיו אנחנו נעבור אחרי השואה.

יכול להיות שגם בזה אתה נוגע, כי פה יש שאלות שנוגעות לבריחה.

ת. על הבריחה יש לד הרבה.
ש. מה שטוביה ביקש לשאול, אז יכול להיות שיש כאן או במקומות אחרים. בכל אופן במקומות אחרים יותר. אבל מה שידוע לך זה על ההנהגה של הבריחה, הארגון, המסלולים, שמות של הפעילים המרכזיים.

ת. יש הכל פה. במיוחד אני דאגתך לפעילים הראשונים של הבריחה.

ש. אז גם על זה אנחנו נעבור.

ת. כן, ואחר-כך אני אוכל להוסיף לך.

ש. בקשר למחנות העקורים בגרמניה. כאשר היהודים מפולין הגיעו למחנות העקורים, מי היו שם המנהיגים, המדריכים הפעילים, יהודי פולין או ממקומות אחרים, שליחים?

ת. אנחנו שלחנו חלק מהאקטיבה שלחנו למחנות בגרמניה. קודם היה רומניה ואחר-כך לגרמניה. אז שלחנו חלק מהפעילים שלנו לגרמניה כדי שידאגו לעולים בפוטנציה, לאלה שעברו את דרכי הבריחה מפולין לגרמניה. מוזכרים פה גם המנהיגות, היא היתה ברובה המכריע יהודי פולין, גם אחדים מליטא. גם השמות מוזכרים. כך שאלה היו בקשר הדוק אתנו, אני גם בקרתי פעמיים או שלוש במחנות וקימנו שם גם אספות והם היו פעילים גם בקשר לועדה האנגלו-אמריקאית, קיימו גם הפגנות וכו' וכו'. כך שהפעילים היו שלנו, שאנחנו שלחנו.

ש. הפגנות במחנות.

ת. במחנות כן. כאשר הגיע הועדה האנגלו-אמריקאית לבדוק אם צריך לאשר סרטיפיקטים, רשיונות כניסה לישראל.

ש. איך הם הגיעו מליטא? דרך הרפטריאציה?

ת. לא. מליטא הם הגיעו... חלק הגיע דרך פטריאציה, אבל חלק הגיע בעוברים את גבולות וילנה לפולין עוד לפני הרפטריאציה, ומפולין שלחנו אותם לגרמניה.

ש. ב-45'?

ת. ב-45'. על הפטריאציה... חלק הגיע עם הרפטריאציה, חלק קטן

בסוף 45', אבל הפטריאציה ההמונית התחילה בפברואר 46.

ש. מי הם היו אלה מליטא, פעילי תנועות חלוציות?
ת. פעילי תנועות חלוציות, פעילים של מפלגות שונות. בעיקר אני מוכרח להגיד שהיה פועלי ציון צ.ס., כלומר מה שנקרא עבודה. הפעילות היתה הכי גדולה בפולין של המפלגה הזאת. אבל גם התנועות החלוציות, גם מפלגות שהיו פעילים לפני המלחמה, ואלה הפכו מיד לפעילים ולקחנו אותם מיד לפעילות בפולין, וחלק מהם שלחנו עם דרכי הבריחה לגרמניה כדי להנהיג אותנו לדאוג גם בקשר עם המוסדות וגם לדאוג לצרכים שלהם וכו'. כך שלא שלחנו אנשים סתם וצרפנו תמיד... קבענו בהסכמה של אנשים, למעשה, שאפסיק את הפעולות בפולין ושלחנו אותם לגרמניה כדי להיות פעילים שם ולנהל את הפעילות הציבורית-הציונית במחנות.

ש. כשאתה אומר 'שלחנו', למי אתה מתכוון? אליך ו...
ת. למי אני מתכוון? אז אני מתכוון. למעשה. לכל המפלגות. אם כי אני אישית שלחתי את אנשי העבודה והחלוץ. אבל שלחנו בתאום גם מיתר המפלגות וגם מה שנקרא ציונים כלליים, היו גם אנשים ממזרחי. זה בעצם הגופים העיקריים.

ש. זה היה גוף מתאם? אתה מתכוון לגוף שהנהיג את הבריחה וניהל אותה?

ת. כן, את הבריחה. אבל חוץ מזה היתה קיימת כעין, זה לא נקרא הסתדרות ציונית. זה היה במסגרת המשרד הארץ-ישראלי, אז היו פגישות של כל המפלגות הציוניות.

ש. במסגרת המשרד הארץ-ישראלי.

ת. כן. תקופה מסוימת, בתקופה האחרונה אני הייתי יו"ר שלה, אבל במסגרת הזאת אנחנו סיכמנו דברים יחד. או למעשה, אני יכול להגיד אחרת, היה קיים ועד יהודי של יהודי פולין, הועד המרכזי, ואנחנו היינו בו, והקשר עם המפלגות הציוניות היה הדוק בניגוד עם אנשי ה... זאת-אומרת הקומוניסטים. אז היה לנו קשר מתמיד עם המפלגות הציוניות, גם במסגרת המשרד הארץ-ישראלי וגם במסגרת של הועד היהודי הכללי בו היו גם ה'בונד' וגם... צריך להגיד אחרת: הקומוניסטים וה'בונד',

ה'בונד' היה חלש. הקומוניסטים רצו לשלוט. ואז היתה לנו כעין קואליציה של המפלגות הציוניות.

ש. אבל הבריחה תואמה או התנהלה תחת החסות של המשרד הארץ-ישראלי?

ת. לא. המשרד הארץ-ישראלי בתקופה מאוחרת יותר כן. בתקופה של 1947-48 כן. לפני כן הבריחה היתה נפרדת, זה רק של הגופים... טוב, תנועות הנוער בעיקר וגם המפלגות הציוניות.

ש. זה הגוף שתיאם את ה... .

ת. כן, הוא מתאם.

ש. מי היו בעצם הפעילים המרכזיים. המקומיים או השליחים?

ת. לא, המקומיים כמובן. שליחים הגיעו יותר מאוחר, הגיעו בסוף '45. כאשר ניהלנו את הבריחה בעצמנו. אנחנו הקימונו את הבריחה, כבר התחלנו בינואר, כבר שלחנו אנשים לבוקרשט והקימונו את הנקודות הראשונות.

ש. דוד שלי נסע בדרך הזאת מינואר '45.

ת. כן? מה היה שמו?

ש. מונוביץ'.

ת. הוא נמצא ב... .

ש. כן, הוא בתל-אביב עכשיו. הוא היה בנוער הציוני, הוא היה בנוה איתן.

ת. יכול להיות שהכרתי אותו. אני לא זוכר כרגע, אבל השם אומר לי משהו. אז הקימונו את הנקודות הראשונות. באיזה תנועה הוא היה?

ש. אני חושבת שהוא היה בעקיבא.

ת. אז היה בקרקוב כנראה.

ש. הוא היה בקרקוב, אבל בגטו הוא היה בצ'נסחוב.

ת. בצ'נסחוב בגטו. אז אשתי מכירה אותו ודאי כי היא מצ'נסחוב, היתה במחנה. אבל בקרקוב היה קבוץ של עקיבא. ככה שמבחינה זו אנחנו ניהלנו את העבודה במשך כל '45. השליחים עזרו לנו כשהגיעו בסוף '45 והיו צריכים לכסות אותם מכיוון שאז הם היו, למעשה לא באו כשליחים, שליחים בשבילנו, בשביל הפולנים,

אבל לא בשביל השלטונות. היה צריך לתת להם שמות אחרים וכו' וחברי מפלגה הכנסנו אותם למפלגה. כך שמבחינה זו הם עבדו ב-46' - השליחים. שנה אחת היו, כי בפברואר עזבו ואנחנו המשכנו.

ש. פברואר 47'?

ת. כן.

ש. נחזור רגע לתקופה הראשונה, כשעוד לא היו שליחים. אתה אומר שמינואר-פברואר החזילה פעולת הבריחה. מאיפה השגתם כסף או סרטיפיקטים אם היה צריך. לא היה לכם עדיין קשר עם הארץ בתקופה הזאת.

ת. כן. טוב, הקשר אתם, אבל הקשר העקרי היה בין משה אוורבוך-אגמי שהיה ראש הנציגות של הסוכנות בבוקרשט, שם הוא פעל עוד קודם, אנחנו שלחנו גם שליחים לשם. ואני ב-9 למאי. אני זוכר את התאריך כי זה היה גמר המלחמה, אני נסעתי לשם לבדוק את דרכי הבריחה וגם קבלתי כסף מהג'וינט והבאתי מהג'וינט לפולין. קבלנו כספים מהג'וינט כאילו לפעולות קבוצי הכשרה וכו' וכו', כי לבריחה אסור היה להם לתת, אבל השתמשנו. הם ידעו את זה, הג'וינט היה אתנו בקשר הדוק.

ש. הג'וינט ידע.

ת. כן, אנשי הג'וינט בפולין ידעו. בחוץ לארץ הסתירו את זה קצת בגלל האנגלים וכו'.

ש. ממתי פעל הג'וינט בפולין?

ת. הג'וינט פעל בפולין כבר בהתחלה. גוד'יק שהיה מנהל הג'וינט, שהוא נשאר מתקופת המלחמה, היה שייך לשארית הפליטה. אבל הוא נפל. נהרג אחר-כך ב-46' במטוס בפראג. כתוב על זה. אז היינו בקשר אתו, הוא היה ידיד טוב, היה לי קשר טוב אתם. הוא נתן לי, למשל, שופרה פתק...

ש. שופרה זה צופן.

ת. כן. צופן לג'וינט בבוקרשט ומשם הבאנו. יחד עם המלווים שלי, מלוות למעשה. מצד אחד היתה מלווה אחת ומצד שני מלווה שניה

ובתחתית של מזוודה היה הקשר. עברנו דרך הגבולות לדרכי הבריחה.

ש. ולפני זה מי הכניס סכום כסף? אמרת שהיית במאי.

ת. אנשים שהיה להם כסף, ואנחנו לקחנו גם כסף לבריחה מאנשים שהיה להם כסף ונחנו להם פתק לסוכנות בארץ שיחזירו להם.

ש. מאנשים שהיה להם כסף בפולין?

ת. כן, בפולין, שבמקרה היה להם כסף, לא היו רבים, בגלל שתי סיבות: קודם כל נחוץ היה לנו כסף. מצד שני, היו מקרים שהתנפלו וכו' ועם כסף לעבור יש בקורת ואם תופסים מישהו שלא יהיה להם כסף מיותר? השאירו כסף, הם קבלו פתק מאנשי הבריחה בגבולות, בקרוב בעיקר, וקבלו בחזרה. זה היה מסוכסם עם הסוכנות, קבלו בחזרה מהסוכנות. זה היה הכסף הראשון, לא מספיק, אבל מהג'וינט קבלנו יותר.

ש. התנהלה גם איזושהי יציאה לגאלית בתקופה הזאת? סרטיפיקטים?

ת. לגאלית טוב, יש בעיה אחרת. אחרי הפוגרום בקלצה ב-46'. אני קבעתי פגישה עם שלטונות הצבאיים. ראש המודיעין הצבאי היה ידיד שלי, אגב יהודי, גנרל קומה, אני מזכיר אותו גם מה שקרה אתו. ואחר-כך נקבעה לי פגישה עם שר ההגנה והלך אתי יחד גם יצחק צוקרמן, ואנחנו במקום אמרנו להם: "אנחנו צריכים חומר של יציאה אחרי מה שקרה בקלצה וכו'". הוא אמר לי בסוף: "אילו הייתי במקומכם הייתי עושה אותו דבר למוקדת". טוב, זה נמשך כמה חודשים, ואז היתה יציאה לגאלית מבחינה זו. יש פה חלק שאני כותב על זה: יציאה לגאלית לעליה בלתי-לגאלית. נדמה לי שכך אני קורא לזה. ואז קבלו הוראה בגבולות לתת לעבור לנו. הצבא שהיה בגבולות, קבלו הוראה לתת לנו לעבור, ואז היתה יציאה לצ'כיה ומצ'כיה לגרמניה, כבר בלתי-לגאלית. זאת-אומרת, כמו קודם. כי עם הגרמנים לא היה לנו סידור, אבל מפולין יציאה היתה במשך כמה חודשים, מסוף יולי עד פברואר יציאה ליגאלית.

- ש. אבל היתה גם יציאה עם דרכונים?
- ת. לא. דרכונים היה רק לבודדים שאנחנו השתתפנו. למשל, אני הייתי צריך להיות בכנס בלונדון או בישיבה בפריז או קבלתי דרכון ויכלתי לצאת. אבל זה בודדים, גם אחרים.
- ש. אבל היו יהודים שקבלו סרטיפיקטים לארץ-ישראל ופולנים נתנו להם לצאת?
- ת. אני לא זוכר שהיו בכלל... סרטיפיקטים היו למעשה רק בשביל אנשי המחנות. אני לא זוכר שהיו בפולין סרטיפיקטים.
- ש. רק במחנות שבגרמניה?
- ת. כן.
- ש. לפולין לא.
- ת. מפולין אני חושב שלא. היה מספר זעום מאוד ושניצלנו אותם לאנשים זקנים יותר. כן, מספר זעום מאוד.
- ש. וטיפל בזה מהמשרד הארץ-ישראלי?
- ת. כן. ואז, על סמך זה היו... אגב, זה היה מספר קטן מאוד. בהשוואה לעשרות אלפים, אנחנו הוצאנו מפולין למעלה מ-200,000 איש, או זה היה דבר זעום.
- ש. באיזשהו מקום קראתי שבמשרד הארץ-ישראלי גם עסקו בהשגת דרכונים או בזיוף דרכונים או בזיוף אשרות כדי לאפשר להוציא אנשים עם דרכונים כאלה או אחרים.
- ת. טוב. זה היה בתקופה יותר מאוחרת, כאשר הפסיקו לנו את היציאה החופשית. אז הם אמרו: "כשיהיו לכם אשרות אז ניתן להם לצאת". אז אנחנו השתמשנו באשרות פנמיות או אחרות כדי להשיג דרכון ולצאת באופן לגאלי. אבל זה היה יותר מאוחר. למעשה זה התחיל ב-47'. אחרי, לא הפסקה, אנחנו המשכנו לשלוח...

9.12.1990

ראיון עם טפן גראיק

ש. ... שאלות, מה שנקרא מטעם המכון בקשר לבן-גוריון, ולא רק לבן-גוריון, שטוביה פרילינג ביקש ממני לשאול אותך, זה גם כן...

ת. לפקולטה למדעי רוח או מדעי יהדות?

ש. לא, זה מדעי רוח.

ת. מחלקה?

ש. להיסטוריה.

ת. מי הדיקן?

ש. הם כל פעם מתחלפים, אני כבר לא זוכרת. עכשיו הדיקן של מדעי הרוח...

ת. טוב, לא חשוב. אני אשאל את ציגלמן.

ש. אני חושבת שמישהו ממחשבת ישראל עכשיו דיקן.

ת. טוב, לא חשוב.

ש. זה גם כן שאלות שהם, מה שנקרא, שאלות הבהרה אחרי שטוביה קרא מה שכתבת בספר.

ת. מל קרא?

ש. טוביה פרילינג שהוא מנהל הארכיון שלנו, מארכיון של שדה בוקר והוא סיים עכשיו עבודת דוקטורת על עמדתו של בן-גוריון לשואה.

אתה מוכן לחזור, ברגע שהתחלת עם הבלדרות.

ת. בלונדון, ליד ממשלת 'קול לגולה' היה ועד הצלה של הישוב היהודי, של הסוכנות בעיקר. שם לימן היה יו"ר, הנציג היה אשר רייך שכבר היה אתי בקשר מכתבים. כאשר ממשלת הגולה בלונדון העבירה כספים לאנשים שלהם בפולין, כי בפולין היתה במחתרת נציגות של ממשלת הגולה והזרוע הצבאית היתה אכ"א, אז הם העבירו דרכם כספים גם בשבילנו. הבלדרים היו או אנשים פולנים שבדרכונם מזויפים או איכשהו הגיעו לפולין או בצניחה, היו כמה מקרים של צניחת, זריקת לא תמיד אנשים, אבל גם חבילות למקום שקבעו, כי היה קשר אלחוטי איתם, הם היו הבלדרים, דרכם

קבלנו כסף מאירופה. חבילות, למשל, ומכתבים קבלנו מג'נבה ששם ישבה נציגות הסוכנות ושם היה חיים פזנר ונתן שוולב וד"ר זילברשיין בתקופות שונות. הם שלחו גם לנו ויזות לדרום אמריקה כדי לנסוע ל... , אבל מעט מאוד השתמשו, יצחק כצנלסון השתמש עם בנו...

ש. הוא הגיע לאפריקה.

ת. כן.

ש. אבל איך הם שלחו את המכתבים והחבילות?

ת. המכתבים היו בדרך-כלל כגלויות כדי שהצנזורה הגרמנית לא תעקב, מכתבים פותחים וקוראים, ולפעמים בגלויות זה יכול להיות דרישת שלום בשפת רמזים, לפעמים מלה בעברית.

ש. לגטו? אפשר היה בגטו לקבל? אפשר היה לקבל דרך הדואר לגטו עצמו?

ת. לגטו עצמו שלחו לפי כתובות בצד הארי שקבלנו, ואחר-כך כשהיינו לפי הגטו ואחרי הגטו בצד הארי כבר קבלנו לפי אותם הכתובות שלא כתובות שלנו, אבל לפי אותן כתובות של פולנים שהגיע בדואר, ואנחנו הבנו מה. אבל גם אנחנו שלחנו, בלי כתובת שלנו כמובן, שלחנו גם לג'נבה גלויות והיינו בקשר מכתבים וחלק פורסם, נמצא בארכיון של...

ש. כן. ואיך הגיעו החבילות?

ת. החבילות הופנו למוסד לעזרה... היה קיים מוסד כזה יהודי שהוקם בגטו לעזרה סוציאלית. זה היה מוכר על-ידי הגרמנים כי דרך המוסד הזה, שאנחנו קיימנו אותו, שלחנו אוכל בשביל הגטו ואז אפשר היה להעביר עוד חבילות. הגיע פעם גם לקרקוב, לבייכר, שזה לא היה נחוץ כי הוא ישב בקרקוב אחר-כך, אבל זה לא חשוב. אנחנו כעסנו על זה למה שולחים בזמן שכבר אין צורך בזה. אבל פה ושם הגיעו גם חבילות, לא לעתים קרובות, אבל בעיקר דואר בגלויות.

ש. האם שמעת בזמן המלחמה או כבר אחרי המלחמה, בדיעבד, על רשתות החבלה והריגול בארצות השכנות בפולין? כל מה שהתרחש נגד הגרמנים.

- ת. רשתות של זרים פולנים?
- ש. לא זרים. בארצות השכנות בפולין. לא פולנים, לא בפולין עצמה, מבחוץ.
- ת. מבחוץ שבאו לפולין או שבארצות אחרות?
- ש. בארצות אחרות.
- ת. בארצות אחרות.
- ש. אם היה לכם איזשהי אינפורמציה על זה?
- ת. על רשתות ריגול?
- ש. כן. או חבלה.
- ת. לא. בזמן המלחמה לא ידענו. אנחנו אמנם מהגטו שלחנו בזמן המלחמה כמה אנשים להונגריה שהחזיקו מעמד בכוונה לפלס דרך ליציאה כי הונגריה היתה לא כבושה, אבל באו רק בודדים. יצאו והדרך הזאת לא היתה בטוחה ורק בודדים יצאו, חלק נשאר בחיים ועבדו שם גם בתנועות הנוער. אבל מה שאחרי המלחמה, אז אני הכרתי אחרי המלחמה את טרפל, או ספר, של התדמורת האדומה, אז נודע לי רק על זה אחרי המלחמה. לפני המלחמה לא. וזו היתה רשת די מאורגנת ורחבה שטרפר עמד בראשה. תזמורת אדומה.
- ש. כן, זה ההכרות שלך עם טרפר אחרי המלחמה.
- ת. כן. אז הוא כתב על זה והוא סיפר לי כי אני הכרתי אותו קודם, לפני שבא ארצה. כששיחררו אותו מרוסיה אז הוא בא לפולין כי הוא ממוצא פולני והיה גם תקופה מסוימת יו"ר הועד היהודי. בתקופה מאוחרת יותר, כבר לאחר שהכרתי אותו. אבל בזמן המלחמה לא ידענו.
- ש. האם שמות של סחבנלס, זה שם של בלגין, אני חושבת שהוא באגוד מקצועי מ...
- ת. סחבנס?
- ש. סחבנלס, כן. שמעת עליו? או על דיני טרוף.
- ת. על דיני טרוף שמעתי, אבל על סחבנלס לא.
- ש. סחבנלס לא? אבל בלן שרד?
- ת. בצרפת ודאי.

- ש. כן. השם הזה מוכר לך?
- ת. אני זוכר את השם, אבל לא יודע את הפרטים. אני זוכר את השם, אבל רק אחרי המלחמה.
- ש. אבל רק את השם. כבן-אדם לא היה לך קשר אתו.
- ת. אני חושב שלא. מה הוא היה?
- ש. אני חושבת שגם כן משהו בתנועה הסוציאליסטית הצרפתית או משהו.
- ת. תנועת המחתרת?
- ש. כן, הוא היה בתנועת המחתרת.
- ת. בצרפת.
- ש. הוא היה איש ביון צרפתי, ואחר-כך הוא גם כן היה בקשר, אני חושבת, עם המוסד לעליה ב'. בן-גוריון די הרבה מזכיר אותו. כנראה סייע ל...
- ת. לא, לא הכרתי אותו. השם מוכר לי מאיזה מקום, אבל אני לא הכרתי, לא זוכר.
- ש. ודמיטרוב?
- ת. דמיטרוב היה הלא בולגרי?
- ש. בולגרי.
- ת. כן. בבולגריה היה ראש המפלגה.
- ש. הכרת אותו אישית?
- ת. לא.
- ש. היו לך איזשהם קשרים אתו?
- ת. לא.
- ש. שום קשרים?
- ת. לא. לא היו לי קשרים אתו.
- ש. בזמן המלחמה שמעת על טדי קולק או על אהוד אבריאל, אליהו אילת? בזמן המלחמה הגיעו אליך איזשהן שמועות?
- ת. אני נפגשתי מיד אחרי המלחמה עם אהוד אבריאל בפריז. הוא צריך היה לקבל גם דיווח על הבריחה מפולין וכו'. אני נפגשתי אתו בפריז ב-45' כבר. הוא דיבר אתי גם אחר-כך על נשק בפולין, נדמה לי שאני נפגשתי אתו גם באיזה בפראג כשהוא היה ציר, אבל

זה יותר מאוחר. אבל ב-45' נפגשתי אתו בפריז לשיחות. כששאלו
אביגור לא היה בפריז אז שוחחתי אתו.

ש. אבל בזמן המלחמה לא.

ת. בזמן המלחמה לא.

ש. ועל טדי קורק?

ת. לא.

ש. ואליהו אילת גם לא?

ת. את אליהו אילת אני הכרתי יותר מאוחר כשהיה שגריר באנגליה.
נדמה לי. בזמן המלחמה לא. בזמן המלחמה הקשר שלנו היה רק עם
אנשי ג'נבה ואנשים שהיו בלונדון בתקופה הזאת. והם העבירו
ידיעות שלנו לארץ-ישראל. אבל בזמן המלחמה עליהם לא שמעתי.

ש. בספר אתה מזכיר שתי פגישות שהיו לך עם בן-גוריון.

ת. כן.

ש. אחת בזמן הקונגרס הציוני ואחת, נדמה לי שלפני זה עוד, בקיץ
בפריז. אתה זוכר תאריכים מדויקים? זה של הקונגרס...

ת. זה ידוע, זה היה דצמבר '46.

ש. כן.

ת. קודם זה היה באוגוסט '45.

ש. אתה לא זוכר תאריך מדויק?

ת. כן, אוגוסט '45.

ש. יום.

ת. אוייה.

ש. זה מוגזם.

ת. מה זה חשוב היום? אוגוסט '45 כשהייתי בלונדון בן-גוריון
היה, ונפגשתי עם כמה אנשים...

ש. אתה זוכר מי הם היו האנשים? בזמן שנפגשת עם בן-גוריון היו
שם עוד אנשים שנוכחו בפגישה?

ת. בלונדון?

ש. כן.

ת. כן.

ש. מי?

- ת. היה שרת. אנשים מהארץ בעיקר, נכון?
- ש. כן.
- ת. היה שרת, בלונדון נפגשתי הרבה עם אשר רייס שאת זה הזכרתי בספר, ואהרון ציזלינג שאחר-כך היה שר החקלאות והוא העביר אותי לבלגיה למצוא את אחותי בברגן-בלזם. זה ישנו, נדמה לי, בספר.
- ש. אני חושבת שכן.
- ת. ציזלינג, בר-יהודה, מלך נוי. הויכוח היה בין... טוב, אני נפגשתי גם עם אנשי מפא"י. גם אנשי אחדות העבודה. אני זוכר הרבה, אבל היו לי שיחות בקונגרס. גם בן-גוריון, גם גולדה, נו טוב, וגם רבים אחרים כמובן. גם שרת, שאול אביגור. אלה היו אנשים מהארץ שנפגשתי אתם. בן-גוריון, שרת. גולדה אני לא זוכר כי אינני יודע אם הייתה או לא, על כל פנים אנחנו התיידדנו בקונגרס, תמיד היא הזכירה לי את הפגישות הראשונות.
- ש. אבל כשנפגשת עם בן-גוריון אתה היית אתו לבד או שהיו עוד אנשים?
- ת. כשנפגשתי עם בן-גוריון בקונגרס לבד. באוגוסט '45 לא לבד.
- ש. באוגוסט '45 או אוגוסט '46 זה היה?
- ת. לא, אוגוסט '45. לפני הקונגרס. זה היה הכינוס הראשון בלונדון אחרי המלחמה. אז היה גם בן-גוריון ושרת ורייס ומלך נוי-נוישטט.
- ש. מי יזם את הפגישה?
- ת. תראי, כשאני הייתי אז... טוב, אני חושב שזה היה רייס ונוישטט שרצו שאני, איך להגיד? אהיה קרוב יותר למפא"י אז הם דאגו לזה.
- ש. כן? מה היה נושא השיחה?
- ת. הנושא היה מה יהיה עתיד ה... קודם כל רצו לדעת גם מה קורה בישוב כמובן, אבל הכיוון היה איך התנועה בפולין, פועלי ציון או תנועת העבודה בפולין תהיה קשורה במפא"י. בו בזמן שבר-יהודה וציזלינג דיברו אתי על אחדות העבודה. את קראת. זה היה מאבק די קשה וסבל גדול זה גרם לי להיות ביניהם.

[חסי"מ" 7]

- 8 -

עבורנו". טוב, אחרי הקונגרס זה נגמר כאשר מפא"י הודיעה
שהיא לא יכולה לסבול מצב כזה והאיחוד העולמי לא תומך בנו.
אז אנחנו הלכנו בדרך שנשארה לנו - אחדות העבודה.
ש. תודה רבה.

ראיון עם סטפן גראייק

- ת. ... וכמה יצאו ל
- ש. כן.
- ת. ככה שמבחינה זו העניין של דרכונים ואשרות היה ב... טוב. אנחנו עזרנו בזה, אבל זה היה מספר זעום, כי פה עוד לחכות לאשרות ולחכות לדרכון והכל ביחד, בו בזמן שבבריחה יכולנו להוציא במשך כמה ימים את מי שחיתה, בריכוזים שלנו.
- ש. אז מה בעצם היתה המטרה העיקרית של המשרד הארץ-ישראלי, אם לא לצרכי עליה או יציאה, והם היו כל כך זעומים כפי שאתה אומר?
- ת. טוב, אבל באלה היה צריך לעסוק. גם במעט הסרטיפיקטים שהגיעו, מעט מאוד. אני לא זוכר כמה, אבל את זה את יכולה גם למצוא בארכיון, אני לא זוכר כמה, אבל גם בסרטיפיקטים מועטים צריך היה לטפל כדי להשיג דרכון וסידור ליציאה. אבל אלה היו מעטים. המשרד הארץ-ישראלי אחר-כך, הוא נסגר אחר-כך, אבל כשפעל... במשרד הארץ-ישראלי אנחנו הכינונו גם רשימות למשרד הפנים מי צריך לקבל דרכון... זה כבר היה קצת יותר מאוחר, כאשר היו ישראליות. אבל גם באלה צריך היה לטפל, באלה שקיבלו סרטיפיקטים או לאשרות אחרות. לא היו רבים, אבל גם בהם צריך היה לטפל. אחר-כך זה הפך להיות כבר מוסד של אשרות ישראליות עם הקמת המדינה. זה כבר יותר מאוחר.
- ש. אני רוצה קצת לגעת בבו-גוריון. הוא ביקר את המחנות העקורים בגרמניה ב-45'. שמעתם על הביקורים שלו?
- ת. כן, ברור.
- ש. כשהיית בפולין, שהוא ביקר בגרמניה?
- ת. כן, ברור ששמענו. ודאי. אנשים שלנו נסעו לגרמניה וחזרו, גם מבחינת מסירת ידיעות כך שהיינו בקשר הדוק עם המחנות בגרמניה. הם היו כולם אנשים שלנו, שאנחנו לא עזבנו אותם. ביקרנו גם אצלם. כך שידענו.
- ש. הם נפגשו גם עם בו-גוריון?

ת. אם נפגשו עם בן-גוריון אני לא יכול להגיד לך עכשיו, אני לא זוכר. אבל בן-גוריון נפגש עם הוועד היהודי המרכזי.

ש. במחנות.

ת. הוועד ישב במינכן. הוא נפגש אתם. ביקר במחנות. אבל נפגש עם יכיל, אבל גם עם הוועד היהודי שהיה מורכב משארית הפליטה שישב במינכן. הוא נפגש אתם. אבל פרטים יותר את תמצאי במקומות אחרים.

ש. בקשר לבן-גוריון בגרמניה כן. אני שאלתי בהקשר ליהודי פולין. כשהם עוד בפולין. זאת-אומרת, למצב של יהודי פולין, מה היה בעצם...

ת. טוב, אני אגיד לך.

ש. הוא יצר איזשהו קשר? הוא היה מעורב או מצא איזשהי מעורבות שלו ב...

ת. הוא היה מעורב רק בעניין ההעפלה וביקר בגרמניה, אבל זה נגע לאנשים שהיו בגרמניה אבל לא בפולין.

ש. זהו. זה בדיוק מה שאני שואלת.

ת. לא, לא בפולין.

ש. היתה לו הרי גם איזשהי חכנית לבקר בפולין.

ת. כן, אבל לא ביקרה.

ש. הוא לא ביקר.

ת. לא, לא ביקר.

ש. אני יודעת שהוא לא ביקר.

ת. אבל אחרים. פה יש גם על ביקורו של הרב שעשה עבודה חשובה מאוד, הרב הראשי של ישראל, אביו של הנשיא.

ש. כן, אני יודעת.

ת. ופה יש עליו, אני מצטט אותך, גם פגישות שהיו לנו אתו.

ש. אתם ציפיתם שבן-גוריון יבקר בפולין? היה לכם חשוב שדווקא הוא יבקר בפולין?

ת. תראי, זה קשה להגיד. כמובן שהיינו רוצים. אבל ביקרו כל כך הרבה. ביקר טבנקין וגלילי ויגאל אלון וקול ומפלגות אחרות

וקורץ. אני מדבר על כל המפלגות. טוב, הייתי מקבל אותו כמובן
יפה. אבל...
ש. זה כן. אבל אם לא ראיתם איזשהי חשיבות מיוחדת שדווקא בו-
גוריון יבקר בפולין?

ת. טוב, היה חשוב שיופיע אצלנו, היינו רוצים. הוא יכול היה גם
להופיע באספות וזה חשוב היה, אבל לא הגיע. אני נפגשתי אתו
בחוץ-לארץ.

ש. איפה נפגשת אתו?

ת. נפגשתי אתו בלונדון. אחר-כך ב-46' ישבנו הרבה בבזל בזמן
הקונגרס, בסוף 46'. בדצמבר 46'.

ש. כן.

ת. טוב. אז היו לנו מאבקים קצת מבחינה זו, בין מפא"י לאחדות
העבודה.

ש. זהו. זאת הנקודה שרציתי גם כן לגעת בזה קצת.

ת. אני כותב על זה, היה לי מפח נפש בקונגרס. מצד אחד, בן-
גוריון וגולדה ושרת. אני חליתי מזה. מצד שני, בר יהודה,
וגלילי וציזלינג, את יודעת בין מפא"י ואחדות העבודה. אני לא
רציתי להגדיר את עצמי, ובן-גוריון אמר: "אם אתה לא מגדיר אז
אתה אחדות עבודה". אמרתי: "לא נכון". אני באמת לא הגדרתי את
עצמי עד אמצע 47', אבל אמרתי: בפולין תשב מפלגה מאוחדת.
והיא נשארה, אבל אחר-כך בגלל מפא"י שהתקיפה אותנו בצורה
כזאת והוציאה אותנו מאיחוד עולמי, אז לא היתה לנו ברירה, אז
הגדרנו את עצמנו לאחדות עבודה.

ש. זאת היתה החלטה שלכם?

ת. שלנו.

ש. בפולין.

ת. כן.

ש. לא קבלתם הוראה מהארץ?

ת. לא, אנחנו לא פעלנו לפי הוראות. אנחנו אמרנו: אתם צריכים
להתאחד אחרת... אנחנו רוצים להיות בקשר גם עם מפא"י, גם עם
אחדות עבודה. כלומר עם הארגונים העולמיים, איחוד עולמי זה

ואיחוד עולמי זה. אבל מה הכריע? אני כותב את כל זה. הכריע היחס החברי והלבבי של אנשי אחדות העבודה והלחץ הגס יותר, זאת-אומרת פחות חברי מצד מפא"י. גם זה הכריע אצלנו. אבל אנחנו הכרענו והגדרנו את עצמנו בעצמנו באמצע '47, כמה חודשים אחרי הקונגרס הציוני. בקונגרס הציוני חליתי מזה, מהלחצים של אנשים. שכבתי במלון ולא באתי איזה יומיים לקונגרס כי לא יכלתי כבר לסבול. זה דרך אגב.

ש. לא, זה לא דרך אגב, זה חשוב מאוד.

ת. אז בן-גוריון לחץ וגולדה לחצה ושרת לחץ. נוישטט, כל המנהיגות של מפא"י, מצד שני בר יהודה וגלילי ויגאל אלון וציוזלינג. בר יהודה וציוזלינג בעיקר. הם בכוח הכניסו אותי על חשבון אחדות העבודה לועד הפועל הציוני, אבל אני התעלמתי מזה ואמרתי: אנחנו ממשיכים להיות לא מוגדרים. אבל אחרי כמה חודשים זה כבר הגיע...

ש. ובכלל, כל הרגשות בקרב שארית הפליטה. כל הבעיות של הפעילות והאחדות, איך הם הרגישו עם זה?

ת. קודם כל אנחנו כעסנו על דבר אחד, שהפרוק היה באוגוסט '42. בזמן הגרושים אנחנו נלחמנו והיינו במצב כזה, אז מתפלגים.

ש. אתם ידעתם על הפלוג בגטו?

ת. ידענו קצת יותר מאוחר. לא ב-'42, ידענו קצת יותר מאוחר כי בכל זאת הגיעו איזה ידיעות. ידענו על זה ב-'43 אני חושב. אבל אחרי המלחמה אמרנו כל הזמן שאנחנו לא מכירים בפילוג. אנחנו צריכים להיות מפלגה מאוחדת ולשמור על קשר עם שניהם. בישראל או בארץ-ישראל כל אחד יגדיר את עצמו, אבל לא בפולין. בפולין אנחנו מפלגה מאוחדת. וזה החזיק מעמד ב-'45. ב-'46 ומחצית '47. שנתיים וחצי נלחמנו בשיניים כדי להישאר לא מוגדרים.

ש. טוב, אני חושבת שבינתיים זה פחות או יותר מכסה.

ת. ... עם שוויץ גלויות. שלחנו פה ושם.

ש. ממש בדואר?

ת. כן. גלויות. שוויץ היתה ניטרלית אז אפשר היה.

- ש. כן? דואר גרמני או דואר פולני?
- ת. דואר פולני. ברור שהגרמנים העבירו את זה לשוויץ וקבלנו גם גלויות משוויץ. אבל הכל גלויות. והנוסח היה ברמזים. אם למשל באשור מאת. אז אנחנו אמרנו ששם שתרגמנו את זה לעברית נמצא בביתנו. כאילו שבאיזה עיירה. דוגמה אני נותן.
- ש. גלויות לגטו התקבלו?
- ת. כן. רגע, זה היה גם ביתר. אבל בעיקר אחר-כך בצד הארי. אבל הגיעו גלויות. לא מכתבים רק גלויות והיה לנו קשר בהתחלה, גם לפני הקמת הגטו. אבל עם לונדון זה היה הקשר העיקרי, אז זה דרך האלחוט של המחתרת הפולנית, שגם הם, השלטון שלהם ה של מהגרים, השלטון הפולני היה בלונדון. שלטון ממשלת הגולה. אז המחתרת הזאת היתה קשורה עם ממשלת הגולה, היתה חליפת מכתבים. חליפת המכתבים ישנה בספרו של ניישטט, רובם מגטו ורשה. זה הופיע בשתי מהדורות. אחת ביידיש ואחת בעברית. זה יש בספריות.
- ש. המכתבים.
- ת. בספר שלו, הוא קיבל אותם מלונדון ויש שם חלק גדול של המכתבים, חליפת מכתבים, וגם קיבלנו כסף שבאמצעות המחתרת הפולנית, הם העבירו חומר גם בצניחה לילית במקומות מסוימים למחתרת וקיבלנו גם עזרה כספית, לא מספקת. אבל עזרה כספית שרוב הכסף הלך לעזרה ליהודים מוסתרים שאנחנו חילקנו. היינו חייבים גם חלק מהכסף להשתמש לקניית נשק לקראת המרד. הכל לא מספיק, אבל חלק הגיע. זה היה הקשר עם ארץ-ישראל.
- ש. אק'א שימשה המקשרת בעצם.
- ת. כן. זה היה הקו המקשר העיקרי דרך אק'א שהעבירו את המסוים שלנו ללונדון וקיבלו תשובות מלונדון.
- ש. ועם ג'נבה זה היו רק.
- ת. כן.
- ש. עכשיו, עם משרד הארץ-ישראלי בקושטא היה לכם קשר?
- ת. עם קושטא היה קשר הרבה פחות. לא כל כך פנו אלינו כי בעיקר היה ג'נבה. ג'נבה ולונדון. זאת-אומרת בעיקר, ג'נבה. קושטא

פחות. הם התחשבו בכל זאת בשוויץ, ממש ניטרלית. הגרמנים אני מתכוון.

ש. אבל בצורה לא חוקית, מקושטא לא הגיע אף פעם שום דבר?
ת. בצורה לא חוקית היה פעם איזה גוי שהגיע. הגיע איזה מכתב, אנחנו ענינו, אבל לא היה מגע מתמיד. זאת-אומרת, לא באופן קבוע.

ש. את השם של האיש הזה אתה זוכר?
ת. לא, של האיש הזה לא, הוא גם לא יגיד לך שום דבר כי זה היה מקרה שגוי הגיע עם דרכון, אני חושב תורכי, אבל זה היה רק אפיזודה. העיקר זה היה בהתחלה שוויץ, אחר-כך עבר הכל לונדון.

ש. לא הגיע אף פעם שום שליח מהארץ?
ת. לא, שליח לא. אבל הקשר היה טוב עם לונדון.
ש. היה קשר קבוע מתמיד.

ת. כן. טוב, הם שלחו מכתבים, אנחנו שלחנו מכתבים והמכתבים ישנם וזה היה מסודר הרבה יותר כי המחתרת הפולנית היתה הלא בקשר עם ממשלת הגולה, אז לא היתה לו את הבעיה להעביר. הם העבירו להם את ההוראות שלהם אז לא היתה בעיה של קשר עם לונדון. זה היה עיקר הקשר.

ש. הם לא יצרו בעיות בהעברת...
ת. לא. לא יצרו בעיות. הם היו כפופים לממשלת הגולה. ממשלת הגולה התייחסה אליהם בסדר, כך שמבחינה זו היה קשר עם ממשלת הגולה בלונדון, של אנשים שלנו שהיו בלונדון. ככה כשהם הביאו מכתבים הם מסרו לנו ואנחנו מסרנו להם והם העבירו. כך שמבחינה זו הקשר היה בסדר.

ש. היתה לכם איזשהי ידיעה על כל מיני תכניות הצלה שהיו כמו תכנית ברנדט וניסיונות הצלה של יהודי סלובקיה, טרנסניסט וכך מיני דברים שהיתה מעורבת בהם סוכנות בזמן המלחמה. לא לאחר מכן.

ת. כן, ברור שבזמן המלחמה היה דבר אחד ויחיד ששלחו לנו, יש לי אפילו הצלום הזה של הודעה לרשימת אנשים לנסוע למחנה ויטל...

ש. בצרפת.

ת. כן. לחילופי אנשים. כי הם חשבו שהגרמנים יהיו אמינים ויחליפו ויתנו לנו להגיע למחנה ויטל בדרום צרפת כדי שאפשר יהיה להציל את האנשים במקום, נדמה לי שהבעיה היתה של חליפת שבויים גם שלהם.

ש. שבויים גרמנים?

ת. כן, שבויים גרמנים. כך הם פרשו את זה - הגרמנים, והם הודיעו שהנה זה מקום של יציאה מהכיבוש הגרמני.

ש. באיזה שנה זה היה?

ת. זה היה, אם אני זוכר, אז זה היה ב-43.

ש. עוד לפני המרד?

ת. זה היה אחרי המרד.

ש. אחרי המרד.

ת. כן. בערך בקיץ '43. היתה לנו בעיה מה לעשות. אז אנחנו במחתרת החלטנו שלא נוסעים. לא אני ולא יצחק צוקרמן ולא צביה, והחלטנו ביחד שלא נוסעים.

ש. מי הציע לכם את זה, הגרמנים?

ת. לא, הרשימה הגיעה מג'נבה והגרמנים - אספו את האנשים האלה במלון בוורשה, ואנחנו לא האמנו לגרמנים אז לא עשינו. אנחנו היינו ברשימה, גם אני וגם חברי, ואמרנו שלא. אבל יצחק כצנלסון החליט שכן ונסע עם הבן ועוד אנשים נוספים, ואחר כך נתן הק, אם את שמעת את השם...

ש. כן.

ת. הם כן הצטרפו למלון הזה ובמשלוח הביאו אותם אמנם לויטל אבל אחר-כך לאושוויץ. נתן הק ברח מהרכבת והיה בארץ אחרי המלחמה. ויצחק כצנלסון עם הבן הושמדו באושוויץ. אנחנו לא יעצנו. החלטה של כל אחד לחוד. אנחנו בינינו החלטנו, אנשי המחתרת, לא מאמינים לגרמנים ולא הולכים. ומי שהסכים ללכת אז הלך. לא אסרנו על אף אחד ולא החלטנו בשביל האחרים, כל אחד החליט

בעצמו. אבל הקבוצה המצומצמת שלנו, של אנשי המחחרת, קבענו לעצמנו שלא.

ש. על נסיונות אחרים לא שמעתם? נסיונות אחרים של הצלה. שלא בפולין, לא שמעתם אז.

ת. לא. אנחנו רק עשינו דבר אחד, החל מ-41' שלחנו כמה אנשים להונגריה מחוץ ידיעה, ידענו שבהונגריה הגרמנים לא נכנסו, אז שלחנו קבוצת אנשים שלנו לבדוק את הדרך, והגיעו להונגריה לבדוק את הדרך. בדרך, כלומר עברו את הגבולות דרך צ'כיה להונגריה, וחלק הסתתר ונשאר בחיים, אבל לא קבלנו סימן שאפשר לשלוח. אבל אחרי הקבוצה הראשונה כבר ידענו שגם הונגריה לא בטוחה. אבל שלחנו גם נשים: יסה קוננסקי ומפרוד חברה אחת נמצאת עוד, יש אחת שהיתה בקבוץ פרוד, בעלה נפטר אבל היא נמצאת בפרוד, והקבוצה הזאת אחדים נשארו בחיים והסתתרו ויותר לא שלחנו, זה היה רק מבצע קטן, כדי לבדוק את הדרך אם אנחנו יכולים גם להמשיך בדרך זו לצאת להונגריה. אבל טוב שלא יצאו.

ש. היו לכם אבל ציפיות מהישוב שהם יכלו לעשות איזשהי עזרה?

ת. ציפיות. ציפיות היו, אבל לא התגשמו. ציפיות היו. אנחנו דרשנו למשל יותר כספים, לדוגמה, כדי לעזור יותר ושיוכלו אנשים להסתתר אצל פולנים. גם נחוץ היה לנו לקניית נשק, צריך היה לקנות בכסף רב. אני באף מקום לא מאשים את הישוב. אם כי אני יודע שגם בן-גוריון וגם אחרים אמרו: קודם כל ארץ-ישראל. וצריך לדאוג להמשך הקיום וכו' וכו'. רק אחר-כך דאגה לאירופה. עצם הדבר שרק בסוף 44' נשלחו הצנחנים. לא יודע מה היה קורה אילו היו שולחים שנתיים קודם, בודאי זה היה מועיל, אבל אני באף מקום, לא בספרים שלי ולא בנאומים לא מאשים את המוסד ולא מאשים את הישוב. היה ישוב קטן וכו' וכו', אבל יש לא טענה, אבל אי-שביעות רצון מהתנהגות ראשי הישוב.

ש. עכשיו אנחנו נעבור אחרי השואה.

יכול להיות שגם בזה אתה נוגע, כי פה יש שאלות שנוגעות לבריחה.

ח. על הבריחה יש לך הרבה.
ש. מה שטוביה ביקש לשאול, אז יכול להיות שיש כאן או במקומות אחרים. בכל אופן במקומות אחרים יותר. אבל מה שידוע לך זה על ההנהגה של הבריחה, הארגון, המסלולים, שמות של הפעילים המרכזיים.

ת. יש הכל פה. במיוחד אני דאגתי לפעילים הראשונים של הבריחה.

ש. אז גם על זה אנחנו נעבוד.

ת. כן, ואחר-כך אני אוכל להוסיף לך.

ש. בקשר למחנות העקורים בגרמניה. כאשר היהודים מפולין הגיעו למחנות העקורים, מי היו שם המנהיגים, המדריכים הפעילים, יהודי פולין או ממקומות אחרים, שליחים?

ת. אנחנו שלחנו חלק מהאקטיבה שלחנו למחנות בגרמניה. קודם היה רומניה ואחר-כך לגרמניה. אז שלחנו חלק מהפעילים שלנו לגרמניה כדי שידאגו לעולים בפוטנציה, לאלה שעברו את דרכי הבריחה מפולין לגרמניה. מוזכרים פה גם המנהיגות, היא הייתה ברובה המכריע יהודי פולין, גם אחדים מליטא. גם השמות מוזכרים. כך שאלה היו בקשר הדוק אתנו, אני גם בקרתי פעמיים או שלוש במחנות וקיימנו שם גם אספות והם היו פעילים גם בקשר לועדה האנגלו-אמריקאית, קיימו גם הפגנות וכו' וכו'. כך שהפעילים היו שלנו, שאנחנו שלחנו.

ש. הפגנות במחנות.

ת. במחנות כן. כאשר הגיע הועדה האנגלו-אמריקאית לבדוק אם צריך לאשר סרטיפיקטים, רשיונות כניסה לישראל.

ש. איך הם הגיעו מליטא? דרך הרפטריאציה?

ת. לא. מליטא הם הגיעו... חלק הגיע דרך פטריאציה, אבל חלק הגיע בעוברם את גבולות וילנה לפולין עוד לפני הרפטריאציה, ומפולין שלחנו אותם לגרמניה.

ש. ב-45'?

ת. ב-45'. על הפטריאציה... חלק הגיע עם הרפטריאציה, חלק קטן

בסוף '45, אבל הפטריאציה ההמונית התחילה בפברואר '46.

ש. מי הם היו אלה מליטא, פעילי תנועות חלוציות?
ת. פעילי תנועות חלוציות, פעילים של מפלגות שונות. בעיקר אני מוכרח להגיד שהיה פועלי ציון צ.ס., כלומר מה שנקרא עבודה. הפעילות היתה הכי גדולה בפולין של המפלגה הזאת. אבל גם התנועות החלוציות, גם מפלגות שהיו פעילים לפני המלחמה, ואלה הפכו מיד לפעילים ולקחנו אותם מיד לפעילות בפולין, וחלק מהם שלחנו עם דרכי הבריחה לגרמניה כדי להנהיג אותנו לדאוג גם בקשר עם המוסדות וגם לדאוג לצרכים שלהם וכו'. כך שלא שלחנו אנשים סתם וצרפנו תמיד... קבענו בהסכמה של אנשים, למעשה, שאפסיק את הפעולות בפולין ושלחנו אותם לגרמניה כדי להיות פעילים שם ולנהל את הפעילות הציבורית-הציונית במחנות.

ש. כשאתה אומר 'שלחנו', למי אתה מתכוון? אליך ו...
ת. למי אני מתכוון? אז אני מתכוון. למעשה. לכל המפלגות, אם כי אני אישית שלחתי את אנשי העבודה והחלוץ. אבל שלחנו בתאום גם מיתר המפלגות וגם מה שנקרא ציונים כלליים, היו גם אנשים ממזרחי. זה בעצם הגופים העיקריים.

ש. זה היה גוף מתאם? אתה מתכוון לגוף שהנהיג את הבריחה וניהל אותה?

ת. כן, את הבריחה. אבל חוץ מזה היתה קיימת כעין, זה לא נקרא הסתדרות ציונית. זה היה במסגרת המשרד הארץ-ישראלי, אז היו פגישות של כל המפלגות הציוניות.

ש. במסגרת המשרד הארץ-ישראלי.

ת. כן. תקופה מסוימת, בתקופה האחרונה אני הייתי יו"ר שלה, אבל במסגרת הזאת אנחנו סיכמנו דברים יחד. או למעשה, אני יכול להגיד אחרת, היה קיים ועד יהודי של יהודי פולין, הועד המרכזי, ואנחנו היינו בו, והקשר עם המפלגות הציוניות היה הדוק בניגוד עם אנשי ה... זאת-אומרת הקומוניסטים. אז היה לנו קשר מתמיד עם המפלגות הציוניות, גם במסגרת המשרד הארץ-ישראלי וגם במסגרת של הועד היהודי הכללי בו היו גם ה'בונד' וגם... צריך להגיד אחרת: הקומוניסטים וה'בונד',

ה'בונד' היה חלש, הקומוניסטים רצו לשלוט. ואז היתה לנו כעין קואליציה של המפלגות הציוניות.

ש. אבל הבריחה תואמה או התנהלה תחת החסות של המשרד הארץ-ישראלי?

ת. לא. המשרד הארץ-ישראל בתקופה מאוחרת יותר כן, בתקופה של 1947-48 כן. לפני כן הבריחה היתה נפרדת, זה רק של הגופים... טוב, תנועות הנוער בעיקר וגם המפלגות הציוניות.

ש. זה הגוף שתיאם את ה... .

ת. כן, הוא מתאם.

ש. מי היו בעצם הפעילים המרכזיים. המקומיים או השליחים?

ת. לא, המקומיים כמובן, שליחים הגיעו יותר מאוחר, הגיעו בסוף '45, כאשר ניהלנו את הבריחה בעצמנו. אנחנו הקימונו את הבריחה, כבר התחלנו בינואר, כבר שלחנו אנשים לבוקרשט והקימונו את הנקודות הראשונות.

ש. דוד שלי נסע בדרך הזאת מינואר '45.

ת. כן? מה היה שמו?

ש. מונוביץ'.

ת. הוא נמצא ב... .

ש. כן, הוא בתל-אביב עכשיו. הוא היה בנוער הציוני, הוא היה בנוה איתן.

ת. יכול להיות שהכרתי אותו, אני לא דוֹכר כרגע. אבל השם אומר לי משהו. אז הקימונו את הנקודות הראשונות. באיזה תנועה הוא היה?

ש. אני חושבת שהוא היה בעקיבא.

ת. אז היה בקרקוב כנראה.

ש. הוא היה בקרקוב, אבל בגטו הוא היה בצ'נסחוב.

ת. בצ'נסחוב בגטו. אז אשתי מכירה אותו ודאי כי היא מצ'נסחוב, היתה במחנה. אבל בקרקוב היה קבוץ של עקיבא. ככה שמבחינה זו אנחנו ניהלנו את העבודה במשך כל '45. השליחים עזרו לנו כשהגיעו בסוף '45 והיו צריכים לכסות אותם מכיוון שאז הם היו, למעשה לא באו כשליחים, שליחים בשבילנו, בשביל הפולנים,

אבל לא בשביל השלטונות. היה צריך לתת להם שמות אחרים וכו' וחברי מפלגה, הכנסנו אותם למפלגה. כך שמבחינה זו הם עבדו ב-46' - השליחים. שנה אחת היו, כי בפברואר עזבו ואנחנו המשכנו.

ש. פברואר 47'?

ת. כן.

ש. נחזור רגע לתקופה הראשונה, כשעוד לא היו שליחים. אתה אומר שמינואר-פברואר התחילה פעולת הבריחה. מאיפה השגתם כסף או סרטיפיקטים אם היה צריך. לא היה לכם עדיין קשר עם הארץ בתקופה הזאת.

ת. כן. טוב, הקשר אתם, אבל הקשר העקרי היה בין משה אוורבוך-אגמי שהיה ראש הנציגות של הסוכנות בבוקרשט, שם הוא פעל עוד קודם, אנחנו שלחנו גם שליחים לשם. ואני ב-9 למאי. אני זוכר את התאריך כי זה היה גמר המלחמה, אני נסעתי לשם לבדוק את דרכי הבריחה וגם קבלתי כסף מהג'וינט והבאתי מהג'וינט לפולין. קבלנו כספים מהג'וינט כאילו לפעולות קבוצי הכשרה וכו' וכו', כי לבריחה אסור היה להם לתת, אבל השתמשנו. הם ידעו את זה, הג'וינט היה אתנו בקשר הדוק.

ש. הג'וינט ידע.

ת. כן, אנשי הג'וינט בפולין ידעו. בחוץ לארץ הסתירו את זה קצת בגלל האנגלים וכו'.

ש. ממתי פעל הג'וינט בפולין?

ת. הג'וינט פעל בפולין כבר בהתחלה. גוד'יק שהיה מנהל הג'וינט, שהוא נשאר מתקופת המלחמה, היה שייך לשארית הפליטה. אבל הוא נפל. נהרג אחר-כך ב-46' במטוס בפראג. כתוב על זה. אז היינו בקשר אתו, הוא היה ידיד טוב, היה לי קשר טוב אתם. הוא נתן לי, למשל, שופרה פתק...

ש. שופרה זה צופן.

ת. כן. צופן לג'וינט בבוקרשט ומשם הבאנו. יחד עם המלווים שלי, מלוות למעשה. מצד אחד היתה מלווה אחת ומצד שני מלווה שניה

ובתחתית של מזוודה היה הקשר. עברנו דרך הגבולות לדרכי הבריחה.

ש. ולפני זה מי הכניס סכום כסף? אמרת שהיית במאי.

ת. אנשים שהיה להם כסף, ואנחנו לקחנו גם כסף לבריחה מאנשים שהיה להם כסף ונחנו להם פתק לסוכנות בארץ שיחזירו להם.

ש. מאנשים שהיה להם כסף בפולין?

ת. כן, בפולין, שבמקרה היה להם כסף, לא היו רבים, בגלל שתי

סיבות: קודם כל נחוץ היה לנו כסף. מצד שני, היו מקרים

שהתנפלו וכו' ועם כסף לעבור יש בקורת ואם תופסים מישהו שלא

יהיה להם כסף מיותר. השאירו כסף, הם קבלו פתק מאנשי הבריחה

בגבולות, בקרוב בעיקר, וקבלו בחזרה. זה היה מסוכס עם

הסוכנות. קבלו בחזרה מהסוכנות. זה היה הכסף הראשון. לא

מספיק, אבל מהג'וינט קבלנו יותר.

ש. התנהלה גם איזושהי יציאה לגאלית בתקופה הזאת? סרטיפיקטים?

ת. לגאלית טוב, יש בעיה אחרת. אחרי הפוגרום בקלצה ב-46, אני

קבעתי פגישה עם שלטונות הצבאיים. ראש המודיעין הצבאי היה

ידיד שלי, אגב יהודי, גנרל קומה, אני מזכיר אותו גם מה

שקרה אתו. ואחר-כך נקבעה לי פגישה עם שר ההגנה והלד אתי יחד

גם יצחק צוקרמן, ואנחנו במקום אמרנו להם: "אנחנו צריכים

חומר של יציאה אחרי מה שקרה בקלצה וכו'". הוא אמר לי בסוף:

"אילו הייתי במקומכם הייתי עושה אותו דבר כמוקדת". טוב, זה

נמשך כמה חודשים, ואז היתה יציאה לגאלית מבחינה זו, יש פה

חלק שאני כותב על זה: יציאה לגאלית לעליה בלתי-לגאלית.

נדמה לי שכך אני קורא לזה. ואז קבלו הוראה בגבולות לתת

לעבור לנו, הצבא שהיה בגבולות קבלו הוראה לתת לנו לעבור,

ואז היתה יציאה לצ'כיה ומצ'כיה לגרמניה, כבר בלתי-לגאלית.

זאת-אומרת, כמו קודם. כי עם הגרמנים לא היה לנו סידור, אבל

מפולין יציאה היתה במשך כמה חודשים, מסוף יולי עד פברואר

יציאה ליגאלית.

- ש. אבל היתה גם יציאה עם דרכונים?
- ת. לא. דרכונים היה רק לבודדים שאנחנו השתתפנו. למשל, אני הייתי צריך להיות בכנס בלונדון או בישיבה בפריז או קבלתי דרכון ויכלתי לצאת. אבל זה בודדים, גם אחרים.
- ש. אבל היו יהודים שקבלו סרטיפיקטים לארץ-ישראל ופולנים נתנו להם לצאת?
- ת. אני לא זוכר שהיו בכלל... סרטיפיקטים היו למעשה רק בשביל אנשי המחנות. אני לא זוכר שהיו בפולין סרטיפיקטים.
- ש. רק במחנות שבגרמניה?
- ת. כן.
- ש. לפולין לא.
- ת. מפולין אני חושב שלא. היה מספר זעום מאוד ושניצלנו אותם לאנשים זקנים יותר. כן, מספר זעום מאוד.
- ש. וטיפול בזה מהמשרד הארץ-ישראלי?
- ת. כן. ואז, על סמך זה היו... אגב, זה היה מספר קטן מאוד. בהשוואה לעשרות אלפים, אנחנו הוצאנו מפולין למעלה מ-200,000 איש, או זה היה דבר זעום.
- ש. באיזשהו מקום קראתי שבמשרד הארץ-ישראלי גם עסקו בהשגת דרכונים או בזיוף דרכונים או בזיוף אשרות כדי לאפשר להוציא אנשים עם דרכונים כאלה או אחרים.
- ת. טוב, זה היה בתקופה יותר מאוחרת, כאשר הפסיקו לנו את היציאה החופשית. אז הם אמרו: "כשיהיו לכם אשרות אז ניתן להם לצאת". אז אנחנו השתמשנו באשרות פנמיות או אחרות כדי להשיג דרכון ולצאת באופן לגאלי. אבל זה היה יותר מאוחר. למעשה זה התחיל ב-47'. אחרי, לא הפסקה, אנחנו המשכנו לשלוח...